

kleio

30e jaargang nr. 4 april/mei 1989

Tijdschrift
van de vereniging
van docenten
in geschiedenis
en staatsinrichting
in Nederland
(V.G.N.)

met Kleio-Didactica 16
'Rare mensen die Indianen,
maar wat te denken van die
Spanjaarden...?'

Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland

Algemeen Bestuur

Mevr. Z. Matthee, *voorzitter*, Heivlinder 53, 2317 JT Leiden. Tel. 071-21 58 73.

N.J. Stam, *vice-voorzitter*, Kortenaerstraat 5, 5102 BV Dongen. Tel. 01623-20 85 6.

L.J.G. van Schie, *1e secretaris*, Telgenkamp 17, 7576 EH Oldenzaal. Tel. 05410-14 74 4.

Mevr. J. van der Leeuw-Roord, *2e secretaris*, Wattstraat 20, 2561 XN 's-Gravenhage. Tel. 070-63 88 05.

H. van Duijsen, *penningmeester*, Jekerstraat 53^{III}, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-73 34 94.

Mevr. T. Perdeck-Schimmel, Timorstraat 27, 3818 CK Amersfoort. Tel. 033-61 50 97.

F.R. Kat, Jeudestraat 4, 4011 GL Zoelen. Tel. 03448-16 86.

Mevr. H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam, Postbus 360, 2920 AJ Krimpen a/d IJssel. Tel. 01807-12 29 8.

U kunt zich opgeven als lid bij de administratie van de VGN, Vreeswijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u behoort en op welk schooltype u werkzaam bent. Voor 1989 bedragen de contributies:

1. Docenten PA/PABO, Havo, Vwo en Tertiair onderwijs f 90,-
 2. Docenten Mavo/Lbo f 70,-
 3. Buitengewone leden (zij die niet meer werkzaam zijn in het onderwijs) f 65,-
 4. Studenten f 65,-
 5. Partnerlidmaatschap f 25,-
- Leden die minder dan 16 uur per week les geven kunnen in aanmerking komen voor een verminderde contributie. Hiertoe moet men jaarlijks vóór 1 december een schriftelijk verzoek indienen bij de penningmeester, met vermelding van naam, adres, naam van de school en de categorie waartoe men behoort.

Adreswijzigingen en opzeggingen dienen schriftelijk aan de administratie te geschieden.

kleio

Kleio is het blad van de VGN en verschijnt tien maal per jaar, incidenteel met (mini-)didactica.

Redactie

A.C.M. Peek, *voorzitter*, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437-19 02.

Mevr. T. Bogaerts-Stoopman, IJsselstein.

C.W. Torreman, Alphen aan den Rijn.

Mevr. J.G. van der Leeuw-Roord, 's-Gravenhage.

B. Engbers, Utrecht.

D. Verkuil, Utrecht.

H.J.C. Termeer, Nijmegen

J.A. de Ruiter, Almelo.

Secretariaat: C.W. Torreman, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen aan den Rijn. Tel. 01720-4 40 61.

Eindredactie: T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-8 35 76.

Leden van de VGN ontvangen Kleio kosteloos. Niet-leden kunnen zich abonneren op Kleio, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een abonnement

zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als leraar geschiedenis en staatsinrichting in enigerlei categorie van onderwijs in Nederland. Over uitzonderingen beslist het bestuur. Abonnementsprijs (incl. porto) f 75,-; buitenland (excl. België) f 95,-. Losse nummers kosten f 7,50.

Informatie over het leerlingmateriaal van de VGN, de Kleio-(mini)-Didactica vindt u in de Kleio-Krant.

U kunt bestellen door het overmaken van het betreffende bedrag op postgiro nr. 128701 t.n.v. penningmeester VGN te Den Haag. Wilt u op het biljet aangeven om welke nummers het gaat.

In Kleio kan geadverteerd worden. De prijs bedraagt, voor kant en klare opnamemodellen f 360,- voor een hele pagina, f 275,- voor een halve en f 175 voor een kwart pagina. Voor informatie over inlevertermijnen en andere formaten kunt u zich wenden tot de eindredacteur.

Vormgeving: Grafisch Bureau Joop Bierling
Zetwerk: Zetterij Wil van Dam
Druk: Elinkwijk/Utrecht
ISSN 0165-6449

Inhoud

3 Feestelijke Jaarvergadering 1989

4 Rare mensen die Indianen...
Bart Engbers

8 Ideetje misschien...?

10 Boek van de maand
Ronald Donk

12 Boek van de maand — extra —
Wim Rongen

14 In 't kort

16 Kleio-krant

Toegezonden kopij

De redactie accepteert alleen schrijfmachine-typewerk of printeruitdraai in double strike-/ NLQ-kwaliteit.

Overname

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Op de omslag: houtsnede uit een Venetiaanse uitgave over de tweede tocht van Columbus.

Feestelijke Jaarvergadering van de VGN 1989

zaterdag 10 juni 1989
10.00 – 16.30 uur

Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB)
Kerkstraat 1
3811 CV Amersfoort

Het gebouw van de ROB ligt op ca. 25 minuten lopen van het station.

10.00-10.30 uur:
aankomst en koffie

10.30-12.15 uur: **OCHTEND-
PROGRAMMA**

10.30-10.45 uur:
welkomstwoord door Dr. J.A.
Brongers, hoofd Natuurweten-
schappelijke Afdeling ROB;
korte uiteenzetting van doel, ta-
ken en werkwijze van de ROB;
10.45-11.30 uur:

rondleiding door het gebouw door
dhr. Brongers;

11.40-12.15 uur:
onderwijs en archeologie I:
'Prehistorie in perspectieven:
kanttekeningen van een archeo-
loog bij recente ontwikkelingen
in de leerstofkeuze' door Drs.
Bert Huiskes, voorzitter van de
Onderwijscommissie van de
Stichting voor de Nederlandse
Archeologie; voordracht gevolgd
door discussie.

12.20-13.20 uur:
eenvoudige lunch

13.30-16.30 uur: **MIDDAG-
PROGRAMMA**

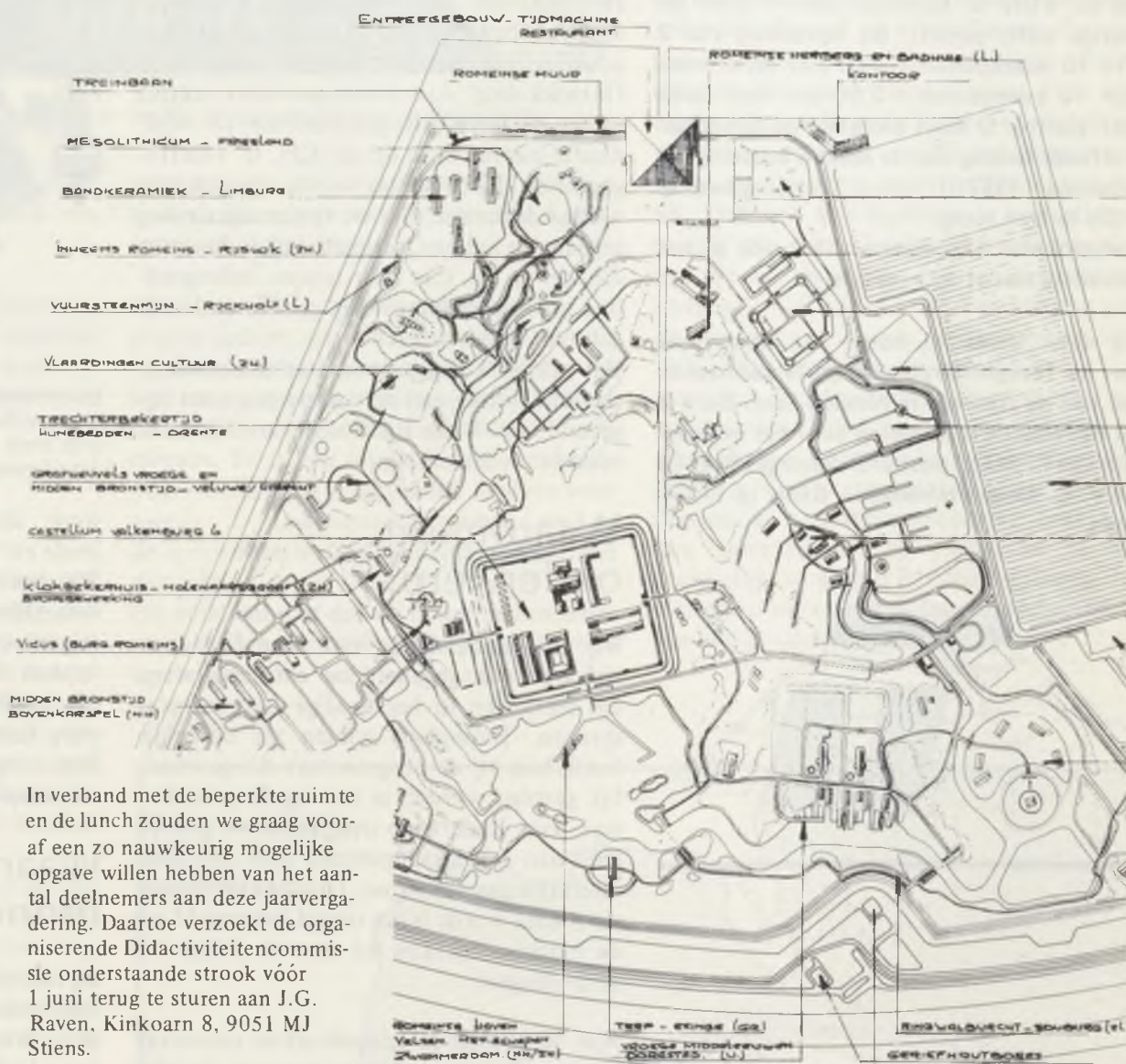
13.30-14.00 uur:
onderwijs en archeologie II:
'Met je vingers aan het verleden:
een archeologisch lespakket' door
Drs. Antoinette van Duijn, ver-
bonden aan de Stichting Archeo-
logie en Educatie te Nijmegen;
voordracht en demonstratie.

14.14-15.15 uur:
bezoek aan de laboratoria van de
ROB onder leiding van dhr. Bron-
gers.

15.15-15.45 uur:
uitreiking Huib de Ruijterprijs.

15.45-16.15 uur:
recreatie en archeologie:
'Het archeologisch themapark
"Archeon" te Alphen aan den
Rijn' door Dr. G.F. IJzereef,
projectleider Archeon; n.b. de
bezoekers krijgen een exemplaar
van de fraaie poster van het
archeologisch park.

16.15-16.30 uur:
sluiting door Mevr. Zonneke
Matthee, voorzitter van de VGN.

In verband met de beperkte ruimte en de lunch zouden we graag vooraf een zo nauwkeurig mogelijke opgave willen hebben van het aantal deelnemers aan deze jaarvergadering. Daartoe verzoekt de organiserende Didactiviteitencommissie onderstaande strook vóór 1 juni terug te sturen aan J.G. Raven, Kinkoarn 8, 9051 MJ Stiens.

Ja, ik ben van plan op zaterdag 10 juni a.s. de feestelijke jaarvergadering bij te wonen.

☐ Ik kom alleen.

☐ Ik kom met nog (=aantal) andere(n).

(doorhalen wat niet van toepassing is)

Naam: Adres: Woonplaats:

Telefoonnummer:

Rare mensen die Indianen.....

Bart Engbers

KLEIO-DIDACTICA nr. 16

Samenstelling: Ronald Donk, docent aan de CLZ te Zwolle; Bart Engbers, leraar in Utrecht en medewerker van het SIO; Henk Kuiper, student aan de CLZ te Zwolle; de eindredactie was in handen van Tineke Bogaerts.

Overdrukken van het leerlingenboekje zijn bij de VGN te bestellen voor f 5,50 (in stevige kft, geniet). Bij bestelling van 2 t/m 10 exemplaren f 4,50 per stuk; meer dan 10 exemplaren f 3,50 per stuk (alles incl. porto). U kunt bestellen door het betreffende bedrag over te maken op postgirorekening 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag. Vergeet niet het nummer (KD 16) en het gewenste aantal op te geven!

Bij deze Didactica hoort een bouwplaat van de Templo Mayor, de grote zonnetempel van de Azteken in Mexico-Stad. Deze is bij de redactie te bestellen door het overmaken van f 7,50 op postgirorekening 1354516 t.n.v. C. Bogaerts/redactie Kleio te IJsselstein.

Deze Kleio-Didactica gaat over de ontmoeting van twee totaal verschillende volkeren: de Europeanen en de Indianen. Om het verhaal van deze ontmoeting te vertellen en te laten zien hebben we authentiek materiaal gebruikt. We hopen met deze verhalende bronnen en met beeldmateriaal uit die tijd de geschiedenis dichter bij de leerlingen te brengen, met name die in het huidige Lbo.

SIO

Het materiaal voor deze didactica is verzameld en bewerkt in het kader van een nascholingsdag van het project 'Scholen in Ontwikkeling'; voor sommigen beter bekend onder de naam SIO-geschiedenis. De organisatie hiervan huist op het KPC te 's-Hertogenbosch. Met reacties van op die dag aanwezige docenten, zijn we verder aan de slag gegaan. We hebben het materiaal zo bewerkt dat het in de klas naar tempo, belangstelling en beheersingsniveau gedifferentieerd, gebruikt kan worden.

Het pakket is uitgeprobeerd op een middenschool (2e leerjaar) en daarna nog eens bijgesteld. De 'Witte Raaf' nog hartelijk dank voor de medewerking.

Waarom dit onderwerp?

Wij als samenstellers van deze Didactica zijn op zoek gegaan naar een onderwerp dat leerlingen in het huidige Lbo aan zou spreken. Bovendien wilden we duidelijk aansluiten bij de programma's die gewoonlijk gevolgd worden in het reguliere onderwijs. Een onderwerp over Indianen gekoppeld aan ontdekkingsreizen leek ons daar uitermate geschikt voor. Ontdekkingsreizen als thema wordt bijna overal behandeld en de Indianen spreken tot de verbeelding van de leerlingen.

Wanneer de bestaande schoolboeken openslaan en doorbladert om na te gaan wat die vermelden over de ontdekking van Amerika, kan dit als volgt samenvatten (uitzonderingen zijn er natuurlijk wel): technische vooruitgang, verbeterde wetenschappelijke inzichten en doorzettingsvermogen van enkelingen maken de ontdekking van Amerika mogelijk. De ontdekkers worden al snel veroveraars en treffen hier en daar vreemde culturen aan.

Natuurlijk kan niet op details ingegaan worden: tijdgebrek. Begrijpelijk maar jammer. Want hoe ging dat nu precies in zijn

Quetzalcoatl, de god die verdwenen was en ooit zou weerkeren. (Onder deskundigen bestaat overigens sterk de indruk dat het meer Cortés was die deze legende op zichzelf toepaste dan de Azteken.)

werk, die ontmoeting van twee verschillende en voor elkaar onbekende culturen? Wij denken met deze vraag met een zeer wezenlijk onderdeel van een multiculturele samenleving als de Nederlandse te maken te hebben. Maar ook met de persoonsvorming van leerlingen individueel heeft dit onderwerp raakvlakken; het leren kennen van en leren omgaan met nieuwe werelden en nieuwe perspectieven.

Waarom werken met bronnen?

Bij het schoolvak geschiedenis kan op meerdere manieren met bronnen gewerkt worden. Bronnen kunnen als instap, ontmoeting of inlevingsmomenten worden gebruikt. Ook kunnen historische en algemene vaardigheden geoefend worden.

De bronnen in deze Didactica zijn zo gekozen dat de leerlingen de waarde van deze schriftelijke en visuele overblijfselen gaan inzien. Uit de teksten spreekt onder andere duidelijk de standplaatsgebondenheid van de heldhaftige 'conquistadores'. Natuurlijk zijn de fragmenten en afbeeldingen mede geselecteerd om hun informatieve waarde. Leerlingen die met 'sporen' uit het verleden in contact gebracht worden, krijgen hope-

kleio

nummer 4/89
pagina's 4 en 5

Uit: Jacques Soustelle, *Zo leefden de Azteken bij de invasie van de conquistadores*, Baarn 1958.

lijk een beter en vollediger beeld van mensen uit lang vervlogen tijden die toch een beetje op hen lijken.

Met nadruk wijzen we er de gebruikers op dat de bronnen niet steeds over dezelfde Indiaanse stam gaan en niet helemaal authentiek zijn, omdat ze bewerkt zijn voor de klas.

Hoe te gebruiken?

Het aantal lesuren in de eerste klassen van het VO is gering. Veel mogelijkheden om uitgebreid in te gaan op bepaalde details zijn er niet. Het is dus geenszins de bedoeling dat het materiaal van de eerste tot de laatste bladzijde doorgeploegd wordt. Afhankelijk van uw schoolsituatie kunt u zelf bepalen hoe u het materiaal in bepaalde soms sterk van elkaar verschillende klassen wenst te gebruiken.

We stellen ons voor dat u het geheel ziet als een soort 'fruitmand' waaruit naar believen gekozen kan worden. Het is een verzameling verhalen, uitspraken en plaatjes die los van elkaar gebruikt kunnen worden. Bij de ordening van de opdrachten is daar ook rekening mee gehouden.

Twee niveaus

De discussie rond de basisvorming heeft duidelijk gemaakt dat voor het vak geschiedenis in het huidige Lbo nog weinig ontwikkeld is. De aandacht is in het verleden altijd uitgegaan naar het AVO. In de basisvorming moeten echter twee niveaus gerealiseerd worden. Niveau 1 wordt omschreven als algemeen niveau en niveau 2 als door-

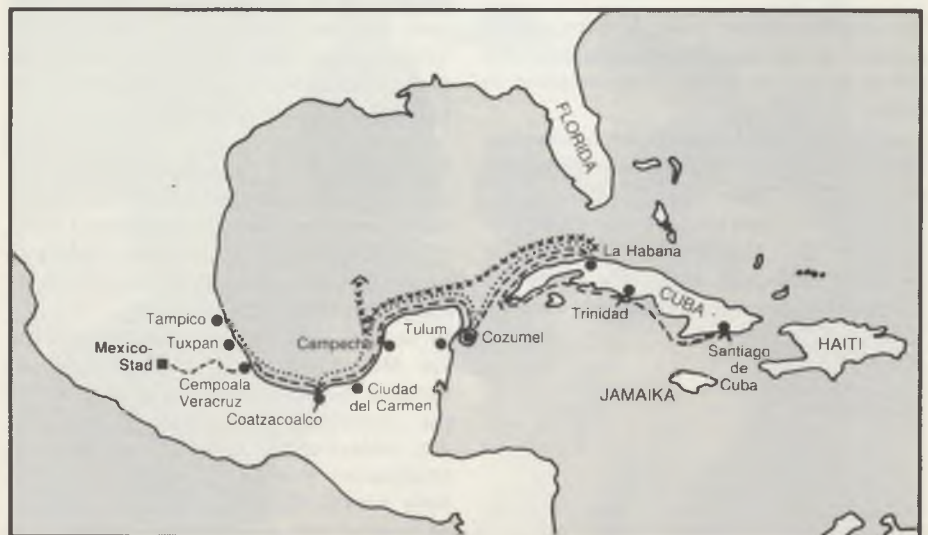
stroomniveau. Bij benadering zou niveau 1 te vergelijken zijn met het huidige Lbo-C en niveau 2 met Mavo-D.

Met deze Kleio-didactica hebben we een poging gedaan materiaal voor beide niveaus rond eenzelfde onderwerp aan te bieden. In het basismateriaal, tekstjes en beeldmateriaal, maken we geen onderscheid in de niveaus. Er is één uitzondering: een historiografische tekst in hoofdstuk 3 alleen voor niveau 2. Daarentegen hebben we in de opdrachten wel een duidelijk onderscheid gemaakt.

Dit betekent niet dat we in het bronnenmateriaal geen keuzemogelijkheden hebben ingebouwd. We hebben getracht bij ieder

onderdeel een keuze tussen tekst en beeld te realiseren. In hoofdstuk 2 bestaat de mogelijkheid óf teksten óf afbeeldingen te bekijken. Hoofdstuk 3 heeft twee keer het verhaal van Grijalva: één keer in de originele versie, en één keer in de moderne strip-variant. Zonder enig bezwaar kunnen de leerlingen ook de beide varianten kiezen. Voor leerlingen die op een niveau 1 werken zal de weg via afbeeldingen gemakkelijker zijn. Ervaring heeft uitgewezen dat ook de teksten goed zijn te gebruiken bij leerlingen op niveau 1. Wel is aan te bevelen deze eerst klassikaal te lezen en pas daarna de leerlingen de opdrachten te laten maken.

Er is consequent een onderscheid gemaakt tussen opdrachten en vragen voor het 1e en 2e niveau. De vragen en opdrachten voor het 1e niveau zijn overzichtelijk gehouden. Zij bestrijken nooit meerdere en lange, ingewikkelde teksten en afbeeldingen. De vragen en opdrachten zijn met opzet gebonden aan één enkele tekst of plaat. Er is vermeden gecompliceerde vragen te stellen en zo weinig mogelijk wordt een beroep gedaan op algemene en veronderstelde kennis. Ook het woordgebruik is bewust eenvoudig gehouden. Toch zal hier en daar wel een woord tegengekomen worden dat de leerlingen niet kennen. Werken aan een vak als het onze mag ook een vergroting van de woordenschat tot gevolg hebben. Voor het 2e niveau zijn de opdrachten gecompliceerd; behelzen meerdere teksten en afbeeldingen; doen een beroep op algemene kennis; er dienen combinaties gelegd te worden en de opdrachten tenderen naar grotere abstracties. Toch willen we er nadrukkelijk op wijzen dat ook leerlingen die instappen op niveau 1 aangemoedigd moeten worden door te gaan.

xxxx Verkenningroute van Hernandez de Cordoba naar Yucatan 1517
 Expeditie van Grijalva 1518
 --- route van Cortés 1519

De landing van Columbus op San Salvador (een vroege Duitse houtsnede).

LITERATUUR

Wanneer u verder wilt ingaan op de cultuur van Midden-Amerika en met name op die van de Azteken zijn er een aantal oudere uitgaven die gedeeltelijk hun weg naar de schoolbibliotheken destijds al gevonden hebben en in ieder geval bij de Openbare Bibliotheek verkrijgbaar zijn:

Het oude Amerika, in 1967 verschenen in de serie 'Bloeiperioden des mensheid', een uitgave van Parool/Life;

Nigel Davies, *De Azteken*, Meulenhoff, Baarn 1973;

Victor W. van Hagen, *Azteken. De opkomst en ondergang van een krijgsvolk*, Rijswijk 1979;

C.A. Burland, *Montezuma, Keizer der Azteken*, Fibula/Van Dishoeck, Bussum 1974 en de klassieker *Zo leefden de Azteken bij de invasie van de conquistadores*, door Jacques Soustelle, dat nog regelmatig wordt herdrukt (Uitgeverij Hollandia, Baarn).

Van recenter datum is *De Azteken, kunstschatten uit het oude Mexico*, het boek wat behoorde bij de grote tentoonstelling in Brussel in 1987;

Ton Lemaire, *De Indiaan in ons bewustzijn. De ontmoeting van de Oude met de Nieuwe Wereld*, Baarn 1986;

Ruud Spruit, *Zout en slaven. De geschiedenis van de WIC*, Houten 1988 en Charles Gallenkamp, *Maya. The riddle and rediscovery of a lost civilization*, Penguin 1987.

Korte geschiedenis

Op zijn eerste tocht naar het Westen ontdekte Columbus San Salvador en ontmoet hij enkele kleine Indianenstammen. Na zijn terugkeer naar Spanje wordt hij door de Spaanse vorsten Ferdinand en Isabella tot onderkoning van het nieuw ontdekte gebied benoemd. Zijn 2e tocht gebruikt hij voornamelijk om op Cuba een stad, Santiago, te stichten. Hij heeft voor zijn volksplanting ca. 1500 mannen meegenomen, veel van hen waren verarmde edellieden. Bovendien had hij ook allerlei dieren bij zich, paarden, varkens en koeien. Santiago wordt dé uitvalsbasis voor de verdere verkenning van het nieuwe gebied.

Daarna voer hij nog twee keer heen en weer. Ondertussen hebben ook anderen zich op de verkenning van Nieuw Spanje geworpen. Na 1515 beginnen er reizen langs de kust van het huidige Mexico op zoek naar goud. De Spanjaarden komen nu in contact met grotere volken, de Maya's en uiteindelijk met de overheersende Azteken.

In de zoektocht naar goud hadden de Spanjaarden aanvankelijk weinig succes. Cordoba wordt in 1517 door Indianen gedood op het strand toen hij landde voor een verkenning. Een andere Spaanse edelman, Juan de Grijalva, overleefde zijn speurtocht wel, maar hij kwam helemaal niet rijk terug. Wel hoort men via tolken steeds meer praten over een rijk en machtig volk in het binnenland.

Cortés komt voor het eerst met hen in aanraking. De vorst der Azteken, Motecuhzoma, stuurt gezanten met vele kostbare geschenken om hem te overreden weer terug te gaan.

In hoofdstuk 4 wordt aan de hand van bronnen het verhaal verteld van de tocht van Cortés en de verovering van de hoofdstad van het Azteken-rijk Mexico-stad/Tenochtitlan. Toch zal het niet iedereen even bekend voorkomen. Daarom in het kort het verhaal in zijn geheel.

Tegen de wil en het uitdrukkelijke bevel van de gouverneur van Cuba (Velasques) in vaart Cortés toch met zijn mannen uit (febr. 1519) naar de kust van Mexico. Tijdens de tocht langs de kust hoort hij van een rijk en machtig volk in het binnenland.

In de stad Vera Cruz ontvangt hij koeriers van Motecuhzoma II, de koning van de Azteken. Cortés doorziet de zwakte van dit rijk: namelijk de vele betrekkelijk kort geleden onderworpen stammen, die hem als bondgenoot kunnen dienen bij een eventuele aanval. Bovendien hoort Cortés dat de voornaamste god van de Azteken wordt voorgesteld als een blanke reus met een baard (Quetzalcoatl). Deze was vertrokken voor een reis over de oceaan maar eens zou

hij terugkeren. Cortés maakt handig gebruik van dit gegeven. Zittend op een paard zou hij diepe indruk maken op de koning die nog nooit een paard had gezien.

Cortés vernietigt al zijn schepen (op één na). Hij trekt het binnenland in en al spoedig blijkt zijn inschatting van de politieke situatie juist. Duizenden Tlascalanen, onderworpen aan de Azteken, lopen naar hem over. Met een versterkte militaire macht marcheert hij verder richting hoofdstad Aztekenrijk en laat zich niet verleiden met de vele kostbare geschenken die gezanten van Motecuhzoma hem aanbieden om terug te keren naar de kust.

De heerser der Azteken begroet Cortés als vertegenwoordiger van Quetzalcoatl, de god die eens woonde bij de bouwers van Tollan. Zij bouwden de grote pyramides in Teotihuacan. Later hebben de Azteken hun rijk gevestigd op de ruïnes van deze veel oudere cultuur.

Motecuhzoma nodigt de Spanjaarden uit de stad binnen te trekken. Cortés doet dat natuurlijk en verblijft 6 maanden in de stad. De Spanjaarden krijgen Motecuhzoma volledig onder controle. Veel officieren en ministers worden voor zijn ogen vermoord. Motecuhzoma zelf wordt gedwongen de koning van Spanje als zijn meester te erkennen en de Azteken mogen geen mensenoffers meer brengen.

Na 6 maanden krijgt Cortés bericht van de kust: Velasques heeft een legertje onder leiding van Narvaes gestuurd om hem gevangen te nemen. Cortés rukt nu tegen Narvaes en zijn mannen op en neemt hem gevangen. De soldaten lopen over.

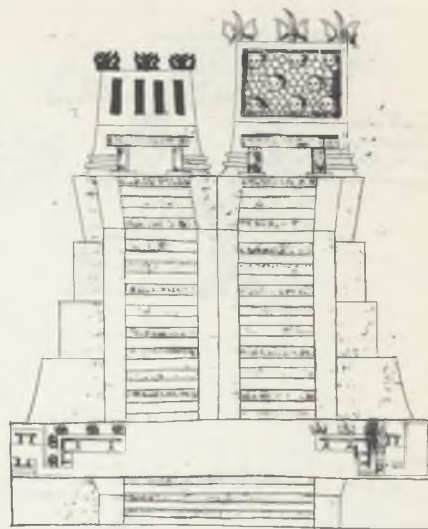
Als Cortés naar Mexico-stad terugkeert, waar hij een aantal soldaten heeft achtergelaten, is de situatie ter plekke sterk veranderd. De Spanjaarden worden door de Azteken belegerd. Cortés weet zich te verenigen met de achtergebleven Spanjaarden en hoort wat er gebeurd is. Ze hebben op een feest maar liefst 600 Azteken vermoord. Daardoor zijn de Indianen zwaar geprikkeld geraakt. Zelfs het optreden van Motecuhzoma, nog steeds gijzelaar, kalmeert de Azteken niet. De koning wordt door een steen getroffen en sterft. De toestand verergert daarmee zeer want de Spanjaarden missen nu een kostbare gijzelaar.

Cortés wil de stad verlaten en probeert dit 's nachts in alle stilte. Overal staan echter Azteken klaar om dit te verhinderen en zij richten een verschrikkelijk bloedbad aan onder de met kostbaarheden beladen Spanjaarden. Iedereen probeert het vege lijf te redden. Slechts een klein groepje overleeft (noche triste 30 juni 1520).

In Tlascala herstelt Cortés zich enigszins van de geleden verliezen en bereidt een nieuwe aanval voor. Eind mei 1521 rukt hij

Reconstructie van de Templo Mayor op een plattegrond van het huidige Mexico-Stad. (Uit: De Azteken, catalogus van de tentoonstelling in Brussel in 1987.)

De Templo-Mayor getekend door een Indiaan (Codex Ixtlilxochitl).

weer tegen de hoofdstad op. Drie maanden duurt het beleg. Tenslotte moet de stad door hongersnood en dorst gedwongen, zich overgeven (13 augustus 1521).

Het trotse rijk der Azteken gaat ten onder, de laatste koning Guatimozin wordt in Spaanse gevangenschap gedood. De verwoeste stad wordt weer opnieuw opgebouwd en geproclameerd tot hoofdstad van Nieuw-Spanje. De verslagen Azteken worden tot slaaf gemaakt.

Cortés zet zijn tocht voort en bezet het huidige Honduras en Guatemala. In 1528 verleent de Spaanse koning hem de titel van markies. Tot zijn teleurstelling krijgt hij geen politieke volmacht in de door hem veroverde gebieden. Hij sterft in 1574 in Spanje.

Extra

Deze Kleio-didactica heeft als thema's de ontdekking van Midden-Amerika, de ontmoeting van Indianen en Spanjaarden en de verovering van het gebied door de Spanjaarden. Misschien is hierdoor de nieuwsgierigheid gewekt bij leerlingen hoe het er aan toe ging bij bijvoorbeeld de Azteken. Daarom hebben we een extra opdracht in

deze docentenhandleiding opgenomen. Tijdens onze speurtocht naar bruikbare bronnen, vonden we een prachtige bron over de opvoeding van Indiaanse kinderen.

Helaas paste deze niet in de opzet van de Kleio-didactica. Wij bieden hem als extra aan in de rubriek 'Ideetje misschien....?' voor leerlingen die zich verder willen oriënteren op de cultuur van de Midden-Amerikaanse Indianen.

Verder kwamen we een prachtige bouwplaat tegen van de grote tempel van Mexico-stad ten tijde van de verovering van de stad door Cortés. De bouwplaat is apart aan te vragen bij de Kleio-redactie. Een voorbeeld van de tempel is hier te zien. Het plakken is geen eenvoudige opgave en het vergt van leerlingen nauwgezetheid en doorzettingsvermogen om de tempel goed te bouwen. Instructies zijn erbij.

Ideetje misschien ...?

De opvoeding van Indiaanse kinderen

In het midden van de zestiende eeuw wilde de Spaanse gouverneur van Mexico, Mendoza, een cadeautje sturen naar zijn koning. Hij koos daarvoor het 'Boek der Indianen'. Het boek bestaat uit drie delen. De eerste twee gaan over de geschiedenis van de Indianen en het derde en laatste deel geeft een advies over opvoeding van kinderen. De tekeningen die je hier ziet komen uit het laatste deel.

Eerst zie je een tekening van toepassing op kinderen van 3 jaar. Links zie je een jongen met zijn vader en rechts een meisje met haar moeder. De kleine rondjes boven de jongen geven de leeftijd aan. De halve schildjes wijzen op de hoeveelheid voedsel die ze krijgt. Deze schildjes stellen namelijk tortillas voor, het basisvoedsel van de Indianen in Midden-Amerika.

De jongen is gekleed met een tilmatl (een dikke doek), en het meisje met een huipil (een hemd). De ouders zijn bezig de kinderen te leren lopen.

Op de tekeningen komt een aantal zaken steeds terug: de leeftijd, de hoeveelheid voedsel per dag die de kinderen krijgen. En er wordt steeds een onderscheid gemaakt tussen jongens en meisjes (jongens links en meisjes rechts).

Wanneer de jongen 5 is draagt hij al lichte zaken zoals hout en takken. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een doek. Het meisje is bezig te leren spinnen.

Als de jongen 6 is, wordt hij door zijn vader erop uit gestuurd om op de markt gevallen maiskolven en bonen te verzamelen. Het grote ronde symbool staat voor markt. Het meisje heeft ondertussen het spinnen onder de knie en kan dat alleen.

De portie voedsel is ondertussen verhoogd tot anderhalve tortilla. Voorlopig wordt dit niet méér.

De jongen leert op zijn 7e jaar met het visnet om te gaan en het meisje kan ondertussen zeer bekwaam de spintol hanteren.

Vanaf hun achtste jaar worden kinderen bedreigd met straf als zij lui en ondeugend zijn. Als straf dient steken met punten gesneden uit de agaveplant. Op hun negende wordt de dreiging ook uitgevoerd. De jongen ligt gebonden met handen en voeten op de grond en wordt van alle kanten geprikt. Bij de meisjes blijft het prikken beperkt tot de onderarm.

Jongens die met hun tiende nog niet willen luisteren kunnen stokslagen verwachten. Ook meisjes op deze leeftijd die nog steeds niet vlijtig willen werken worden gestraft met vastbinden van handen en worden bedreigd met stokslagen.

Ze zijn 13. Let op! Ze krijgen per dag 2 tortillas.

De jongen draagt voortaan een schaamlap. Hij leert roeien.

Het meisje moet nu het eten klaar maken: je ziet tortillas, een tafeltje voor de maaltijd en een kruik.

Op zijn 14e leert de jongen te vissen in de lagune en het meisje leert op een eenvoudig weefgetouw te weven.

Als de jongen en het meisje 15 zijn, worden zij beschouwd als volwassenen en kunnen zij trouwen. Het jonge paar zit tussen 2 oudere mensen (adviseurs) op een mat. Voor hen staat het eten. Onder de tekening zie je dat de bruid gedragen wordt naar de bruidegom.

Opdrachten

Niveau 1

1. 3 jaar:

Hoe zijn de kinderen gekleed?

Hoe zijn de ouders gekleed?

Als je deze vergelijkt, wat valt je dan op?

2. 5 jaar:

Wat leert de jongen van de vader?

Wat leert de moeder aan het meisje?

3. 8/9 jaar:

De kinderen worden gestraft als ze niet braaf hun best doen.

Hoe worden de kinderen gestraft?

Waarom zou er een verschil zijn in de straf voor jongens en voor meisjes?

4. 13/14 jaar:

Wat zijn de bezigheden van de jongen en van het meisje?

Wat kun je vertellen over het voedsel?

5. Enkele vragen over het plaatje over het trouwen:

Waarover zou er onderhandeld worden? Let op de voorwerpen.

Wat zou de man zeggen?

Hoe kun je zien dat de man en de vrouw getrouwd zijn?

6. Vind je de opvoeding van deze kinderen streng?

Niveau 2

1. Deze wijze lessen in opvoeding komen uit de Codex Mendoza.

Wat is een codex? Zoek het op in het woordenboek.

2. Worden jongens en meisjes op dezelfde manier opgevoed?

Geef een paar voorbeelden.

3. Maak twee kolommen. Zet boven de linker 'jongen' en boven de rechter 'meisje'. Vul daaronder de zaken in die de kinderen allemaal moeten leren.

4. Wat is het verschil tussen de opvoeding toen van de kinderen van Indianen en die van jou? Noem er enkele.

5. Keuze: stripverhaal of een woordverhaal. Maak een verhaal over je eigen leven tot nu toe. Het verhaal moet vooral gaan over wat je hebt moeten leren.

6. Is er een verband te leggen tussen het leren van taken en de hoeveelheid eten die je krijgt?

B.H. Slicher van Bath

Een ontmoeting
tussen
twee werelden

INDIANEN EN SPANJAARDEN

— Latijns Amerika 1500-1800 —

UITGEGEVEN DOOR BERT BAKKER

Boek van de maand

Ronald Donk bespreekt:

B.H. Slicher van Bath, *Indianen en Spanjaarden. Een ontmoeting tussen twee werelden. Latijns Amerika 1500-1800*. Bert Bakker, Amsterdam 1989, 301 pp., prijs f 39,90.

In de Verenigde Staten en Europa bestaat er in brede kring grote belangstelling voor de literaire, historische en maatschappelijke ontwikkelingen van de Latijnsamerikaanse volken. Bevrijdingstheologen als Leonardo Boff en Gustavo Gutiérrez worden in ons deel van de wereld met interesse gelezen en krijgen af en toe een eredoctoraat. Wereldberoemde auteurs als Mario Vargas Llosa, Gabriel García Márquez, Isabel Allende en Eduardo Galeano worden gretig gelezen. Aan de westerse universiteiten wordt de geschiedenis van deze landen sinds de jaren zestig en zeventig gedoceerd en bestudeerd.

In Nederland bestaat al sinds jaren het interuniversitair Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns-Amerika dat regelmatig historische, geografische, maatschappelijke en culturele publikaties uitbrengt.

Van de Nederlandse wetenschappers die zich met Latijns-Amerika bezighouden en enige bekendheid genieten onder historici wil ik Ton Lemaire en Bernard Slicher van Bath

noemen. Lemaire, cultureel antropoloog en filosoof publiceerde in 1986 zijn boeiende monografie *'De Indiaan in ons bewustzijn. De ontmoeting van de oude met de nieuwe wereld'*.

Slicher van Bath is een verhaal apart. Zijn grote kennis van en inzichten in de ontwikkelingen van agrarische maatschappijen van West-Europa heeft hem al ver buiten de landsgrenzen faam bezorgd. Na zijn benoeming als bijzonder hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis van Latijns-Amerika aan de universiteit van Leiden (1976) heeft Slicher zich intensief gestort op de koloniale periode van het zuidelijk deel van het Amerikaanse continent. Met de regelmaat van een klok, ook na zijn pensionering, publiceert hij sindsdien artikelen en boeken over met name demografische, economische en sociaal-culturele thema's. In het onderhavige boek krijgt de lezer tien historische studies aangeboden waarvan drie speciaal voor deze bundel zijn geschreven. De zeven andere zijn reeds eerder verschenen in tijdschriften of in boeken.

kleio

nummer 4/89
pagina's 10 en 11

... Ontmoeting van de Oude met de Nieuwe Wereld...

De aanpak van Slicher van Bath

De auteur toont zich ook in deze studies een voorstander van een analyserende en generaliserende aanpak. Met zijn analyses wil hij de theorieën van vooral niet-historici kritisch bekijken. Na bestudering van de gedrukte bronnen en het werk van anderen tracht hij vervolgens tot een nieuwe synthese te komen. Slicher heeft oog voor structuren maar wil via een comparatieve aanpak de ontwikkelingen van 'een uniek historisch proces' in Latijns-Amerika blootleggen. Dit is namelijk het enige continent waar een vermenging van rassen en culturen uit verschillende werelddelen op grote schaal heeft plaatsgevonden. Indiaanse, Europese, Afrikaanse volken en culturen zijn deels naast elkaar blijven bestaan, hebben elkaar wederzijds beïnvloed of zijn in elkaar opgegaan.

De Europese historicus van Latijns-Amerika moet volgens de auteur de barrières van tijd, ruimte en cultuur kunnen overwinnen. Hij dient te beseffen dat de conquistadores en missionarissen vele bronnen hebben vernietigd om met de in hun ogen heidense cultuuruitingen af te rekenen. De gedrukte werken van vooral geestelijken geven ons een christelijk-Europese visie op de hoogbeschaafde inheemse culturen.

Slicher is niet een schrijver die meegaat met de heersende opvattingen van de dependenzia-aanhangers die de ontwikkelingen van Spaans-Amerika slechts in een centrum-periferiemodel van uitbuiting en onderwerping inpassen. Evenmin neemt hij de demografische analyses van anderen zonder meer over. Hij gaat zoals het een goed historicus betaamt uit van de gedrukte bronnen om de hypothesen en probleem-

stellingen van anderen te toetsen. Hij schuwt geenszins de kritiek, maar onderbouwt die steeds met cijfers, grafieken, kaarten, feiten en beweringen. Zijn doel blijft steeds om demografische ontwikkelingen te koppelen aan onder andere conjuncturele trends en sociale structuren.

Een kritische opstelling

In deze recensie zal in het kader van het thema 'mensen of beesten' vooral aandacht besteed worden aan de visie van de auteur op de verhouding tussen Indianen en Spanjaarden. Toch wil ik vooraf niet onvermeld laten welke gangbare meningen in de historiografie hij in zijn boek aanvecht:

- het is onjuist en simplistisch om aan de Spaansamerikaanse koloniale samenleving van de 16e eeuw een niet-complexe sociale stratificatie toe te schrijven;
- de economie was niet allereerst op Europa gericht, de belangrijkheid van de eigen lokale en regionale economie wordt onderschat;
- ook Indiaanse groepen hebben geprofiteerd van de koloniale economie;
- niet alle kolonisten hadden het goed, een zevende deel was arm;

de produktie van edele metalen in de 16e eeuw, de eeuw van de prijsrevolutie, bedroeg slechts een zevende van de totale produktie, in de 17e en vooral 18e eeuw werd veel meer goud en zilver gewonnen;

- na 1816 hebben de meeste staten zich mede door een slecht economisch beleid juist afhankelijk gemaakt van de westerse wereld;
- op grond van de historische ontwikkelingen moet men weinig vertrouwen hebben in de nationalisatie van grond, bodemschatten en produktiemiddelen, omdat dit tot

een vergrote, gevaarlijke staatsmacht in slecht functionerende staten kan leiden; ervaringen met revoluties zijn evenmin in het belang van de bevolking geweest maar hebben de staatsmacht vergroot.

Politiek m.b.t. de Indianen

In alle hoofdstukken speelt de verhouding tussen de Indianen en Spanjaarden direct of indirect een rol. Zowel de Spaanse koning als de kerk en de kolonisten hadden veel invloed op het wel en wee van de Indianen. De koning die wel het beste voor had met zijn verre ondergeschikte onderdanen kon met zijn raden wel heel wat verordeningen uitvaardigen om de omstandigheden in de koloniën te controleren en de inheemsen te beschermen. — alleen tussen 1492 en 1635 zijn er al meer dan 400.000 koninklijke besluiten afgekondigd! — maar door geldgebrek was er weinig te doen aan de corruptie en het machtsmisbruik van de koloniale bestuurders en ambtenaren. Het gebied was bovendien zo uitgestrekt dat de koning slechts enigszins op de hoogte was van de gebeurtenissen in de kerngebieden waarin de grote steden en de mijnbouwgebieden lagen.

Ondanks deze nadelige omstandigheden wenste de moederlandse overheid de Indianen te bekeren en te hispaniseren, maar om dit te bereiken was men aangewezen op de kerk en de kolonisten.

De reguliere en seculiere geestelijken waren er op uit het christendom vanuit de kerngebieden te verspreiden. Om succes te hebben bij het bekeren pasten zij vele methoden toe om de oude pre-Columbiaanse godsdiensten uit te roeien. Hoewel de Indianen bereid waren materiële zaken als techniek, veeteelt etc. van Europa over te nemen, bleven zij hun eigen godsdienst, taal en kunst trouw. Het katholieke geloof in deze landen is dan ook een synthese van inheemse, Europese en Afrikaanse religies.

Een deel van de geestelijkheid heeft hard meegedaan aan de uitbuiting van de Indiaanse volken en individuen, maar de meerderheid trachtte de Indianen door een segregatiepolitiek te beschermen tegen de verplichtingen die de kolonisten hen oplegden. Uit economische overwegingen hebben de lokale en regionale machthebbers juist een concentratie van dit inheemse arbeiderslegioen bevorderd.

Toch heeft de kerk door een vanuit Spanje bewust zwak gehouden bestuursorganisatie en een koloniaal leger van minimale omvang haar macht in de rechtspraak, onderwijs, ziekenzorg en economie ook ten gunste van de Indianen weten op te bouwen en te consolideren tot ver in de 19e eeuw.

Al met al heeft de kolonisatie van Spaans-Amerika tot dramatische veranderingen in het leven van de Indianen geleid. Ofschoon de schattingen over de inheemse bevolking voor het jaar 1492 uiteenlopen van 7 tot 100 miljoen inwoners (Slicher berekent 34 à 46 miljoen) kan het geleidelijke genocide-proces tussen 1492 en 1650 als gevolg van diverse omstandigheden (ziekten, arbeidsdwang, uitbuiting, ontvolking, economische ontwrichting etc.) geschat worden op 88 à 91 procent. De grote, verschrikkelijke middeleeuwse epidemie (de Zwarte Dood) in Europa valt bij deze cijfers in het niet!

En verder

Slicher van Bath snijdt veel meer aan in die tien opstellen. Wie uitvoerig geïnformeerd wil worden over de strijd tussen kerk en staat in de 19e en 20e eeuw, de bankiersfunctie van de nonnenkloosters, het ontstaan van een volkskerk naast de officiële kerk, de economie van de Incastaat en de koloniale historiografie kan in dit boek heel wat te weten komen. Interessant is ook zijn indeling van Latijns-Amerika in 4 complexen met hun eigen kernen, middengroepen en periferieën. Demografische ontwikkelingen, economische differentiatie en sociale stratificatie in de kernen en randgebieden

worden bekeken en vergeleken om algemene lijnen te ontdekken. Boeiend en informatief worden beweringen onderbouwd. Kwantitatief materiaal wordt gebruikt om het verleden te leren kennen en de beeldvorming te verfijnen. Vaak worden lijnen doorgetrokken om het Latijnsamerikaanse heden beter te begrijpen.

Natuurlijk kan ook kritiek op dit werk van Slicher van Bath worden geleverd. Zijn woordgebruik met betrekking tot de inheemse volken is soms storend als hij schrijft over 'het heidendom' en 'jonge en tamelijk barbaarse veroveraarsvolken'. Opvallend is dat hij in enkele zinnen op de bladzijden 49-51 wenst af te rekenen met de ideeën van dependenciatheoretici en bevrijdingstheologen. Voor de kerk ziet hij niet de taak weggelegd om de maatschappij te verbeteren en te vernieuwen; vernieuwing begint bij hem namelijk bij de kerkelijke zorg van en hulp aan de individuele mens. Dit lijken mij wel erg eurocentrische noties in een goed boek dat veel aandacht heeft voor de Indiaanse mens in Latijns-Amerika.

Een aantal opstellen lijkt mij zeer geschikt bij het maken van werkstukken of scripties in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

Boek van de maand

Wim Rongen bespreekt:

Helene Nolthenius, *Een man uit het dal van Spoleto. Franciscus tussen zijn tijdgenoten*. Uitgeverij Querido, Amsterdam 1988, 359 blz., f 79,00.

Als u deze bespreking leest is de AKO-prijs inmiddels wél of níét aan Helene Nolthenius toegekend. We vinden het leuk een recensie van dit boek als 'Boek van de maand'-extra in dit nummer op te nemen. De nominatie van een historisch werk naast puur literaire vinden we een goede zaak. Geschiedenis hoeft niet onleesbaar te zijn!

'Franciscus heeft mij bezig gehouden sinds ik een kind was en ik bij toeval een boek over hem in handen kreeg... Hij is er mede de oorzaak van geweest dat ik mij op mijn 21ste bekeerd heb tot hetatholicisme. Ik heb zelfs overwogen om in een klooster te gaan, maar heb er destijds van afgezien omdat ik vond dat ik dat mijn ouders niet kon aandoen. En hoewel ik later weer van het geloof ben afgestapt bleef de figuur van Franciscus mij toch boeien. Eigenlijk werd ik steeds nieuwsgieriger en ging ik het steeds meer als een uitdaging beschouwen: hoe dichtbij kun je komen?'

Aldus Helene Nolthenius in een vraaggesprek in *NRC-Handelsblad* (17 december 1988).*

Helene Nolthenius, voormalig hoogleraar musicologie in Utrecht, is een zeer veelzijdig schrijfster: niet alleen wetenschappelijke boeken maar ook romans, verhalen en detectives staan op haar naam. In haar laatste boek 'Een man uit het dal van Spoleto' staat haar jeugdidool centraal.

In eerdere studies figureerde Franciscus al. Haar eerste grote boek, *Duecento* (1951) gaat over de dertiende eeuw, de eeuw waarin Franciscus leefde (hij overleed in 1226). Ook in haar romans komt Nolthenius direct of indirect terug op Franciscus. Zo is de hoofdpersoon van haar twee middeleeuwse detective-verhalen (*Geen been om op te staan*, uit 1977 en *Als de wolf de*

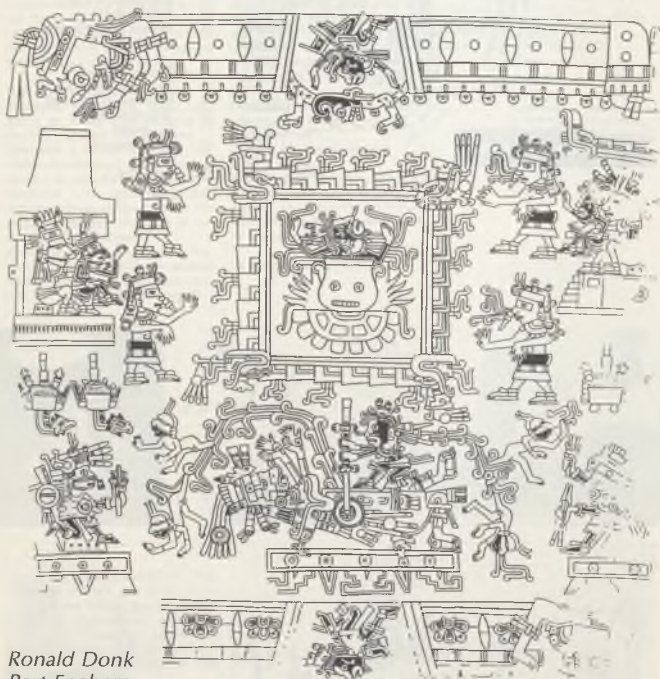

De oudste afbeelding van Franciscus (deel van een paneel in de Sa. Croce in Florence).

klein

nummer 4/89
pagina's 12 en 13

Rare mensen die Indianen, maar wat te denken van die Spanjaarden...?

Ronald Donk
Bart Engbers
Henk Kuiper

1. De ontdekking van Midden-Amerika
2. Mensen of beesten
- 6 De eerste beschrijvingen van Indianen door Europeanen
- 10 De eerste afbeeldingen van Indianen
3. De tocht van Grijalva
- 15 De expeditie in 1518
- 20 Extra Opdracht
- 21 'Historia Verdadera de la Conquista'
4. De grote ontmoeting
- 22 Op weg naar Mexico-Stad
- 24 Wie komen er op bezoek
- 25 De kennismaking
- 27 De opstand
- 29 De massamoord
- 31 Namenlijst

*Op de omslag: Een Indiaanse afbeelding van de vuurboring. Dat was een soort Nieuwjaarsfeest, waarbij plechtig opnieuw vuur werd gemaakt. Er waren dan ook veel mensenoffers nodig.
Achterop: Indianen maken de maaltijd klaar voor een feest.*

Meisjes en jongens.

Waarschijnlijk herkennen jullie de plaatjes wel. Kun je raden uit welke Asterix ze afkomstig zijn?

Zij zijn uit 'De Grote Oversteek'. Asterix en Obelix spelen de rol van de toevallige ontdekkingsreizigers. Zij verbazen zich hogelijk over die vreemde jongens die ze plotseling ontmoeten.

Dit boekje gaat over eerste ontmoetingen, tussen Europeanen en Indianen rond 1500 na Chr. Mensen uit die tijd vertellen jou hoe die ontmoetingen verliepen. Daarvoor maken we gebruik van brieven, boeken en tekeningen uit die tijd. Dat noemen we bronnen.

Ieder hoofdstuk begint met een plaat van een Indiaan die naar een tempel loopt. De voetjes wijzen de weg.

Waar gaan de hoofdstukken over?

Hoofdstuk 1: Inleiding. Hierin staat hoe je dit boekje kunt gebruiken en heel in het kort iets over de inhoud.

Hoofdstuk 2: Mensen of beesten? Verhaaltjes en tekeningen van Europeanen die voor het eerst Indianen ontmoeten.

Hoofdstuk 3: De tocht van Grijalva.

Een beschrijving en een strip van een stukje van de ontdekkingsreis of veroveringstocht van Grijalva.

Hoofdstuk 4: De grote ontmoeting.

Cortés, de Spaanse veroveraar, ontmoet

Moteczuhzoma II, de koning der Azteken. Hoe ging dat en hoe liep dat af?

De hoofdstukken zijn los van elkaar te gebruiken. Dus je zou met hoofdstuk 4 kunnen beginnen. Als je het leuk vindt, kan je natuurlijk ook alles doen. Het is mogelijk dat je in dat geval overlappingsen tegen komt, omdat de tekst en de opdrachten voor iedereen duidelijk moeten zijn.

Tot troost voor de veelvraters: je kunt je leraar vragen of je ook het extra werk mag hebben. Hij heeft nog opdrachten in voorraad, een bouwplaat van een tempel en iets over de opvoeding van Indiaanse kinderen.

Tot slot:

Je vindt boven de opdrachten steeds niveau 1 of 2. Niveau 1-opdrachten zijn eenvoudig en betreffen maar één tekst of tekening. Niveau 2-opdrachten zijn moeilijker omdat je eerst veel moet lezen en bekijken voordat je ze kunt maken.

Er zijn drie mogelijkheden om aan de opdrachten te werken:

1. alleen niveau 1;
2. niveau 1 en daarna niveau 2;
3. alleen niveau 2.

Welke weg jij het beste kunt kiezen, moet je maar bepalen in overleg met je leraar. De mensen die het boekje gemaakt hebben, hebben geprobeerd beide niveaus leuk te maken.

We wensen je veel plezier.

Niveau 1

Niveau 2

Hoofdstuk 1

De ontdekking van Midden-Amerika

De eerste ontmoeting van Columbus met de bewoners van de Nieuwe Wereld.

2 Augustus 1492 verlaten 3 schepen de Spaanse haven Palos onder bevel van admiraal Columbus. Enkele maanden later landden ze op San Salvador, een eilandje van de Bahama's. Columbus is ervan overtuigd de nieuwe weg naar Indië gevonden te hebben. De bewoners van deze eilanden noemt hij Indianen omdat hij denkt met Indië te maken te hebben.

Indiaan is een heel wijsd begrip. Alle bewoners van het Amerikaanse continent vóór 1492 en hun nakomelingen worden Indianen genoemd. Dit betekent echter niet dat het ook één volk is. De situatie is vergelijkbaar met Europa. Er leven verschillende stammen (volkeren) die trachten hun gebied en hun macht uit te breiden ten koste van anderen.

Ten tijde van de eerste ontdekkingen leven er in het gebied van het huidige Mexico, Guatamala en Belise twee belangrijke volkeren. De Maya's wonen in het Zuidoostelijke deel. Rond 1500 na Chr. is het Maya-rijk over zijn hoogtepunt heen. De Azteken daarentegen staan dan op de top van hun macht. Zij leven in het centrale binnenland van het huidige Mexico, met Mexico-Stad/Tenochtitlan als hoofdstad van hun rijk. Zij hebben verschillende kleine stammen aan zich onderworpen.

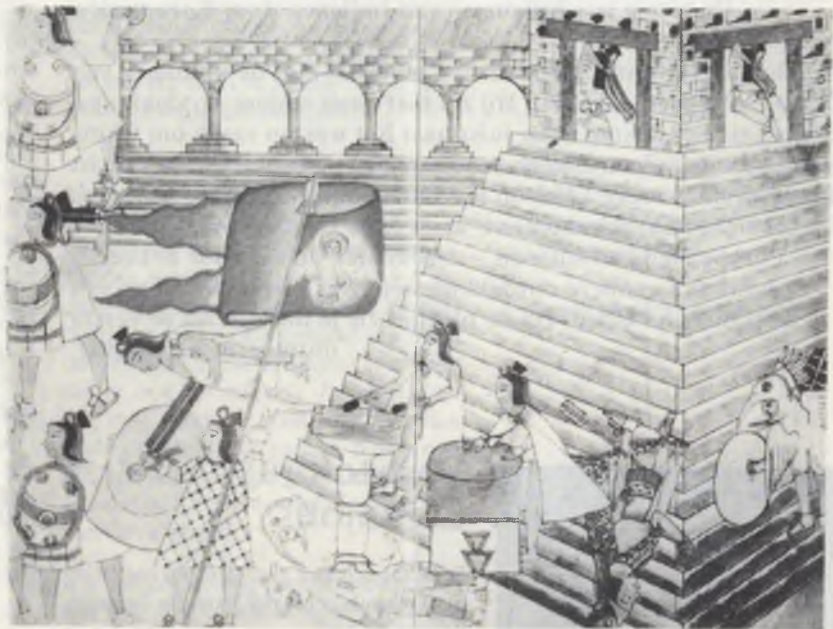
Kleur de gebieden van de Azteken rood en die van de Maya's groen.

De oudste contacten zoals die van Columbus op de Caribische eilanden, zijn met hele kleine stammen. In 1511 komen de Spanjaarden voor het eerst in contact met de grote stammen. Guerrero vaart van Cuba naar de kust van Yucatan. De mannen keren niet terug. Het schip vergaat en de schipbreukelingen worden als godsgeschenken in de Mayasamenleving opgenomen. Ook de volgende expedities zoals die van Cordoba en Juan de Grijalva, blijven beperkt tot het gebied van de Maya's. In februari 1519 begint Cortés zijn tocht die zijn hoogtepunt krijgt met de verovering van Mexico-Stad, de hoofdstad van het rijk der Azteken.

Je hebt nu in het kort de geschiedenis van de ontdekking/verovering van Mexico gelezen. De volgende hoofdstukken vertellen in detail hoe het precies in zijn werk ging.

Als je dit boekje uit hebt kun je de volgende slotopdracht maken.

De laatste verdediging van de stad Tenochtitlan/Mexico-Stad.

Niveau 1 en 2

Je ziet op het linker plaatje de landing van Columbus op San Salvador (de ontdekking van Amerika) en rechts de ondergang van de Azteekse hoofdstad.

Probeer op ongeveer 2 blaadjes A4 een verbindende tekst te schrijven of een strip te tekenen.

Hoofdstuk 2

Mensen of beesten

De eerste beschrijvingen van Indianen door Europeanen.

In 1492 sluit de Italiaan Christoforus Columbus met de koningen van Spanje een overeenkomst. Hij zal niet zoals andere ontdekkingsreizigers naar het oosten maar juist naar het westen varen om China en Japan te bereiken. Na een moeizame en avontuurlijke zeetocht landt hij in oktober 1492 op het Caribische eiland San Salvador.

Dit is een dramatisch moment, want twee verschillende volken — Europeanen en Indianen — ontmoeten elkaar voor het eerst. Columbus en andere ontdekkingsreizigers vertellen wat zij van de Indianen vinden. Op de plaatjes zie je hoe het bij de eerste ontmoetingen toeging.

Ze dragen geen wapens; die kennen ze zelfs niet. Daar kwam ik heel toevallig achter. Ik heb ze onze wapens laten zien en in hun onnozelheid pakten ze de scherpe kant vast. Ze kennen het gebruik van ijzer niet. Hun werpspiezen zijn gemaakt van houten stokken en sommige hebben aan het uiteinde een vissetand.

Ze zijn uitstekend geschikt als knecht want ze zijn zeer ijverig. Ze kunnen alles wat ik zeg heel vlug herhalen.

Ik geloof ook dat ze zeer gemakkelijk christen zouden kunnen worden omdat ze zelf nog geen godsdienst hebben.

Als God het wil zal ik er op de terugweg zes meenemen voor Uwe Hoogheden om onze taal te leren.

Ik heb op dit eiland helemaal geen beesten gezien behalve papegaaien.'

Christoforus Columbus

Deze tekst is een gedeelte van een brief die Columbus in 1492 aan de Spaanse koning schreef.

'Ze (de Indianen) lopen naakt zoals hun moeder hen ter wereld brengt; ze zijn erg jong; ze zijn goed gebouwd, hebben een mooi lichaam en een heel innemend gezicht. Hun haar is bijna even dik als het borstelige haar in een paardestaart; aan de voorkant dragen zij het kort en valt het tot aan de wenkbrauwen; achter hebben ze enkele haarlokken die ze heel lang laten en nooit afknippen.

Niveau 1

Amerigo Vespucci

Bij Columbus

1. Wanneer schreef Columbus deze brief?
2. Hoe zagen de Indianen er volgens Columbus uit? Teken dit.
Voorkant Zijkant

Achterkant

3. 'Onze wapens kennen ze niet' schrijft Columbus. Wat voor soort wapens bedoelt hij?
4. Waar zouden de Indianen de werpspiezen voor gebruikt hebben?
5. De Indianen zijn volgens Columbus heel geschikt voor knecht. Waarom denkt hij dat?
6. Columbus wil een paar Indianen meenemen voor 'Uwe Hoogheden'. Waarom wil hij ze meenemen? Wie bedoelt hij met Uwe Hoogheden?

Amerigo Vespucci (1451–1503) was geboren in Florence (Italië). Hij nam deel aan een aantal zeereizen naar onbekende gebieden in opdracht van de koning van Portugal. Naar hem is het werelddeel Amerika (Amerigo) genoemd. Hij stierf in Spanje. Deze tekst dateert uit 1506/07.

'Ze (de Indianen) dragen helemaal geen kleren. Ze hebben er kennelijk geen behoefte aan. Ze hebben geen eigen bezittingen en alles is gemeenschappelijk. Ze hebben geen koning of iets dat daar op lijkt. Niemand speelt de baas over een ander. Als iemand zin heeft om te vrijen, zoekt die persoon iemand die er ook zin in heeft. Iedereen doet het met iedereen: kinderen met hun ouders, broers met zusters, neven met nichten. Ze hebben geen tempels en kennen ook geen wetten. Ze doen ook niet aan afgoderij.

Wat kan ik er nog meer over zeggen? Het zijn echte natuurmensen. Ze worden heel oud (soms wel 150) en zijn zelden ziek. Als ze door een ziekte worden getroffen genezen zij zichzelf met de wortels van bepaalde kruiden.'

Niveau 1

Bij Vespucci

1. In welk jaar schreef Vespucci deze tekst?
2. Er zijn mensen die zeggen 'wat een rotzooitje bij die Indianen': andere mensen zeggen 'Het lijkt wel het paradijs'.
Geef twee redenen waarom het een rotzooitje genoemd kan worden.
- Geef twee redenen waarom het een paradijs genoemd kan worden.
3. Wat betekent: 'Het zijn echte natuurmensen'?
4. 'Ze worden soms wel 150 jaar oud', zegt de schrijver. Denk je dat dat waar is? Waarom denk je dat?
5. Sommige mensen gebruiken nog steeds wortels en kruiden om gezond te blijven of te worden. Hoe heet zo'n geneeswijze?
Kun je voorbeelden geven?

Ziekte	Kruiden
1)	1)
2)	2)
3)	3)
4)	4)

Juan de Sepulveda

Sepulveda leefde van 1490 tot 1572/1573. Hij was een vriend van Cortés die in 1519 Mexico veroverde. Hij zelf was priester aan het hof van de Spaanse koning en noteerde allerlei belangrijke gebeurtenissen uit zijn tijd.

Hij is zelf nooit in Amerika geweest maar schreef wel uitvoerig over de zaken daar.

Deze tekst dateert uit 1544.

'Indianen zijn een stelletje barbaren. Het is nog veel erger dan je je kunt voorstellen. Ze kunnen lezen noch schrijven. Ze gebruiken geen geld maar betalen met ruilgoederen. Ze lopen meestal naakt, zelfs de vrouwen. Wat ze bij zich hebben, dragen ze op hun schouders en hun rug net als lastdieren. Soms lopen ze heel lange afstanden.

Als je het mij vraagt zijn het gewoon beesten. En wat vind je hiervan? Zij offeren in groten getale mensen aan hun goden; ze eten mensenvlees; ze begraven de vrouwen van een opperhoofd levend mee!!

Als ik wilde, zou ik nog veel meer van dit soort misdaden kunnen noemen.

Als je Spanjaarden vergelijkt met Indianen, dan moet je wel tot de conclusie komen dat Indianen eigenlijk geen mensen zijn. Vergeleken met hen zijn wij veel knapper, intelligenter en vooral veel menselijker.'

Niveau 1

Bij Sepulveda

1. Wanneer heeft Sepulveda deze tekst geschreven?
2. De schrijver vindt dat de Indianen een stelletje barbaren zijn. Waarom?
3. Sepulveda vindt dat de Indianen beesten zijn. Hij geeft voorbeelden waaruit dat moet blijken. Welk voorbeelden noemt hij?

Vind je dat hij gelijk heeft? Waarom?

4. Waarom zijn de Spanjaarden knapper, intelligenter en menselijker, volgens Sepulveda?

Bartolome de Las Casas

Pater Bartolomé de Las Casas leefde van 1474 tot 1566. Hij ging als veroveraar naar Amerika maar door zijn ervaringen in dit werelddeel veranderde hij erg. Hij werd priester en heeft het de rest van zijn leven voor de Indianen opgenomen.

Deze tekst is geschreven in 1552.

'Zij doen precies wat je zegt. Ze zijn zeer trouw aan hun baas en daarbij maken ze geen onderscheid tussen Indianen of christenen. Ze zijn bescheiden, houden van vrede en rust, weten niet eens dat haat, ruzie, jaloezie en wraakgevoelens bestaan.

Het zijn mensen met een tere lichaamsbouw. Zwaar werk kunnen ze niet verdragen en zelfs aan een verkoudheid kunnen ze sterven. Zij zijn erg arm; ze bezitten niets maar hoeven ook niets. Ze lopen naakt rond, alleen hun schaamdelen zijn bedekt.

Ze slapen op een rieten mat; soms slapen ze in bedden die als netten zijn opgehangen en die ze "hamacas" noemen.

Ze hebben een goed stel hersens en zijn gemakkelijk te bekeren tot het katholieke geloof. Ik heb zelfs Spanjaarden die niets met het geloof te maken hebben en daar al heel lang wonen, horen zeggen: deze mensen zouden de gelukkigste mensen ter wereld zijn als ze maar de enige ware God kenden.'

Niveau 1

Bij Las Casas

1. Wanneer heeft Las Casas deze tekst geschreven?
2. In het eerste stukje schrijft Las Casas dat ze niet weten wat ruzie is enz. Denk je dat hij de waarheid schrijft? Waarom?
3. Hoe worden de 'hamacas' in Nederland genoemd?
4. Las Casas heeft het over Spanjaarden die niets met het geloof te maken hebben. Hij heeft zelf wel iets met het geloof te maken. Wat is hij?
5. Ze zouden de gelukkigste mensen ter wereld zijn als ze maar de enige ware God kenden, schrijft Las Casas. Waarom zou hij dat schrijven?

Niveau 2**Opdracht 1**

Lees de tekstjes van Columbus, Vespucci, Sepulveda en Las Casas eerst aandachtig door.

Vul daarna het onderstaande schema in.

Als je over een bepaald onderdeel niets bij een schrijver kunt vinden zet je 'gg' (geen gegevens).

schrijver	Columbus	Vespucci	Sepulveda	Las Casas
1. geschreven in				
2. beroep schrijver				
3. Indianen zijn naakt				
4. Indianen zijn oorlogzuchtig				
5. Indianen hebben godsdienst				
6. Indianen hebben privébezit				
7. Indianen zijn sterk				
8. Indianen zijn dom				
9. Indianen zijn mensen				
10. andere opmerkelijkheden				

Je hebt nu een overzicht van de verschillende ideeën en meningen van de schrijvers. Wie van de schrijvers heeft jouw voorkeur? Waarom?

.....

.....

.....

Opdracht 2

De mensen uit die tijd waren het niet met elkaar eens over de vraag: zijn Indianen wel echte mensen? Eén van de schrijvers zegt ook met zoveel woorden dat ze in vele opzichten op beesten lijken. Aan het begin van de 21e eeuw lijkt het dom van die mensen toen, maar toch...

Stel je voor: je gaat met een ruimteschip op zoek naar andere planeten. Je landt ergens en er leeft iets. Wanneer noem je zo'n wezen een mens en wanneer niet?

.....

.....

.....

.....

Opdracht 3

Historici (geschiedschrijvers) schrijven zogenaamd neutraal over gebeurtenissen en mensen uit het verleden. Maar als je tussen de regels door leest, kom je er achter hoe zij zelf denken en wat zij er zelf van vinden.

Kies één schrijver uit en schrijf op wat hij over het een en ander denkt.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Opdracht 4

De verhalen over de Indianen worden snel over Europa verspreid. Kun je een reden bedenken waarom dit mogelijk was?

.....

.....

De oudste tekening die wij kennen van de Indianen. Het is een Duitse houtsneede gemaakt in 1505. De kunstenaar heeft zelf nooit Indianen gezien. Hij gaat af op de verhalen van Columbus en anderen.

De eerste afbeeldingen van Indianen

Na Columbus en Vespucci zijn tientallen andere avonturiers op zoek gegaan naar nog onbekende landen. Niet alle contacten met de Indianen verlopen zo goed als tijdens de eerste reis van Columbus in 1492.

De Spanjaarden wensen namelijk niet alleen nog meer landen te verkennen, maar zij willen van al die tochten ook beter, rijk, worden.

Op de volgende afbeeldingen kun je zien wat de Europeanen van de Indianen vonden.

Niveau 1

1. Kleur de plaat:
 water: blauw
 huid van mensen: licht bruin
 bodem: geel/bruin
 boomstammen: donker bruin
 veren: vrolijke heldere kleuren
 steen/rots: grijs
 vuur: oranje/geel/blauw.
2. Bekijk de plaat nog eens goed.
 Wat kun je zeggen over:
 - a. de kleding van Indianen?
 - b. Over de eetgewoontes van de Indianen?
 - c. Het soort wapens?
 - d. Over hun gastvrijheid?

1.

2.

3.

4.

Niveau 1**Bij de vier houtgravures over de reis van Vespucci**

Invuloefening. Maak gebruik van de tekst van Vespucci zelf op bladzijde 7.

De reis van Vespucci.

Amerigo Vespucci leefde van tot Net als Columbus is hij geboren in Het avontuur trok hem. In opdracht van de koning van maakte hij zeereizen naar de kust van Later zijn de Europeanen dit continent (werelddeel) naar hem gaan noemen.

Op het eerste plaatje zie je dat hij de stad verlaat. Hij wordt uitgezwaaid door

Zo'n reis kostte de koning veel geld maar hij hoopte aan de overkant van de zee te vinden.

Op plaatje 00 zien we de aankomst van Vespucci. Hij laat onmiddellijk het zien, maar hij draagt wel een

Op plaatje 00 zien we hoe de Europeanen door vrouwen verleid worden. Maar terwijl deze vrouwen zich zo aardig voordoen, dreigt er een groot gevaar. Een indiaanse belagt de reiziger met een

Op plaatje 00 maken we kennis met de ware aard van de Indianen. Een Europeaan wordt

De Indianen zijn echt onbeschaafde mensen. Het zijn bijna net Vespucci keerde zelf wel terug van de reis. Enkele jaren later stierf hij als zoals

4. Vertel aan de hand van de plaatjes hoe een Indianendorp eruit ziet.

.....
.....
.....

5. Waarom zouden de Spanjaarden het dorp van de Indianen hebben aangevallen?

.....
.....

6. Je hoort wel eens zeggen: 'Het doel heiligt de middelen'.

Een Spaanse soldaat zou dat gezegd kunnen hebben over de aanval op het dorp van de Indianen. Want de Indianen eten mensen en dat mag niet. Dus mogen wij de Indianen vermoorden.

Wat vind je ervan? Kun je een ander voorbeeld uit de geschiedenis geven?

.....
.....
.....

Aanval van de Spanjaarden op een Indiaans dorp.

Kannibalen aan het werk.

Niveau 1**Opdracht bij de plaatjes rechts**

1. Wat wordt verstaan onder kannibalisme?

.....
.....

2. De mensen in Europa vonden dit soort plaatjes over de leefwijze van de Indianen afstootwekkend. Kun je vertellen waarom?

.....
.....
.....

3. Het plaatje van de Spaanse overval op een Indianendorp laat veel bloedvergieten zien. Toch vonden de meeste mensen in Europa dat prima. Waarom?

.....
.....

Niveau 2**Opdracht 1**

Je ziet op blz. 10/11 een afbeelding van Indianen uit 1505. Het is één van de allereerste afbeeldingen die in Europa van Indianen zijn verschenen. Wat kun je zeggen als je naar deze plaat kijkt?

Wat gebeurt er met de argeloze ontdekkingsreiziger die deze 'wildernis' bezoekt? Waarom doen de Indianen dat volgens de tekenaar?

De tekenaar heeft kennelijk nooit Indianen gezien. Hoe kun je dat zien?

Opdracht 2

Je ziet op blz. 12 4 houtgravures die heel bekend geworden zijn. De gravures geven in het kort de reiservaringen van Vespucci weer. Ze zijn afgedrukt in hetzelfde boek waarin ook de reisbrieven van deze ontdekkingsreiziger staan.

Probeer de volgende vragen te beantwoorden. Maak daarbij wel gebruik van de eerste beschrijvingen.

a. Van wie neemt Vespucci afscheid op plaatje 1?

Vanuit welke stad vertrekt hij?

b. Wat is volgens plaatje 2 het eerste wat Vespucci doet als hij met de Indianen in contact komt?

c. Plaatje drie geeft de indruk dat Indianen niet te vertrouwen zijn. Hoezo? Waarom?

d. Hoe de Indianen werkelijk zijn volgens de tekenaar kun je op het 4e plaatje zien. De Indianen zijn namelijk
Is de man die in mootjes wordt gehakt Vespucci zelf?

Opdracht 3

De plaatjes op blz. 13 zijn ongeveer uit dezelfde tijd (1592/1594). Je antwoord op de volgende vragen moet steeds uit twee punten bestaan, namelijk de overval van de Spanjaarden op het dorp en de scène bij de Indianen.

a. Wat zou je van deze plaatjes vinden als Indiaan uit die tijd?

b. Wat zou je van deze plaatjes vinden als Spanjaard uit die tijd?

c. Wat zou je ervan vinden als je een Indiaan was in deze tijd?

d. Wat zou je ervan vinden als je een Spanjaard was in deze tijd?

e. Wat vind je er eigenlijk zelf van?

Columbus ontmoet een cacique (een stamhoofd) bij het Spaanse fort La Navidad op San Salvador.

Hoofdstuk 3

De tocht van Grijalva

Tussen 1492 en 1518 hebben de Spanjaarden heel wat eilanden in het Caribische gebied verkend en veroverd. Op Cuba horen zij allerlei verhalen en ze hebben in de gaten dat er aan de overkant van het water een groot Indiaans rijk moet zijn. Als zij de taal van de Indianen beter gaan begrijpen horen zij ook vertellen over de grote hoeveelheden goud. Eén van de Spaanse goudzoekers is Juan de Grijalva. Een soldaat van Juan de Grijalva heeft later deze tocht op papier gezet. Deze soldaat heet Bernal Diaz.

Bernal Diaz.

De expeditie in 1518

'Het is 5 april. Eerst gaan we naar de kerk. Later in de ochtend verlaten we Cuba. 18 Dagen dobberen we op zee en dan komt het eiland Cozumel in zicht. De plaatselijke bewoners vluchten weg als ze ons zien. Alleen een paar oude mensen zijn achter gebleven. Ze zitten verstopt achter maisstengels. Grijalva probeert ze over te halen de anderen die gevlucht zijn, terug te brengen. Maar dat willen ze niet.

Later komt er een Indiaanse bij ons die zonder angst over haar verleden begint te vertellen. Ze komt van het eiland Jamaica. Twee jaar geleden was ze samen met 10 mannen gaan vissen op zee. Hun kano was afgedreven en hier terecht gekomen. De inboorlingen hadden de 10 man geofferd aan de goden en zij was alleen overgebleven. Ook haar poging om de inboorlingen terug te halen mislukt.

In het verlaten plaatsje Santa Cruz vinden we wat honing, aardappelen, bonen en een grote hoeveelheid zeer typische dieren. Deze beesten dragen namelijk de navel op de rug. Voor het overige valt er niets te halen en we gaan daarom ook maar verder.

We varen door naar Champoton, dichtbij Pontonchan waar wij Spanjaarden bepaald geen prettige herinneringen aan hebben. De grote veldheer Cordoba is daar in de pan gehakt door de inboorlingen. Nog trots op hun vorige successen vallen de Indianen ons onmiddellijk weer aan. Maar door ervaring wijs geworden hebben we lichte kanonnen bij ons. Toch worden er nog heel wat soldaten gewond voordat we aan land kunnen komen. Daarna is het een makkie. Alle Indianen worden afge maakt. Helaas kost deze strijd wel het leven van 3 soldaten. Onze kapitein gedraagt zich heel dapper. Hij wordt door drie pijlen getroffen in zijn borst en verliest twee tanden.

De Indianen hebben al hun bezittingen uit de stad weggehaald. Drie gevangengenomen krijgers sturen we erop uit om de inwoners terug te halen. Maar de drie komen niet terug. Ze hebben kennelijk niet veel vertrouwen in ons.

Nog even een ander verhaal. Het slagveld zag zwart van de sprinkhanen. De

beestjes besprongen ons van alle kanten tijdens de slag. Soms wisten we niet of we onze schilden moesten gebruiken tegen de sprinkhanen of tegen de vijandelijke pijlen.

Na 4 dagen gaan we weer aan boord. Bij een riviermonding gaan we voor anker. Op het strand vinden we stenen tempels en beeldjes van klei en hout. Sommige stellen vrouwen voor, andere slangen. We vinden ook veel geween van herten. Het zijn offers van handelaars en jagers. Het is een goed jachtgebied.

Met één hazewindhond vangen we 10 herten en vele konijnen. De hond laten we achter op het strand. Een paar jaar later zou ik hier terugkomen met Cortés. Onmiddellijk komt de hond weer naar ons toe. Hij heeft kennelijk een goede tijd gehad want hij ziet er vet en glanzend uit.

Van Boca de Terminos zetten we koers naar het westen. Reeds snel zien we grote aantallen Indianen in kano's. Als we de kust naderen horen we overal omvallende bomen. De Indianen zijn op het ergste voorbereid. We gaan aan land bij een palmbos zo'n 2 kilometer van de stad. De Indianen komen dreigend in hun kano's op ons af. Zij hebben hun lichamen beschilderd.

We besluiten ze vriendelijk te benaderen en nodigen ze uit voor een gesprek. Ongeveer 30 Indianen komen aan land. We bieden ze kralen en gekleurd glas aan. De kapitein vertelt dat we uit een ver land komen en onder bescherming staan van een zeer machtige koning. Hij raadt ze aan om zich aan hem te onderwerpen.

Namens het gezelschap nemen een opperhoofd en een priester het woord. Ze willen graag handel drijven en ons van voorraden voorzien. Maar ze denken er niet aan zich aan onze koning te onderwerpen.

Niveau 1

Opdrachten bij het verhaal

1. Waarom zouden de Indianen vluchten?
.....
2. Bernal Diaz schrijft over beesten met 'de navel op de rug'. Welk beest zou hier bedoeld worden?
.....
3. Wie is (was) Cordoba en wat is er met hem gebeurd?
.....
4. Waarom zouden er heel wat soldaten gewond zijn geraakt voor zij aan land konden gaan?
.....
5. Het woordje 'helaas' (r. 00) staat daar vreemd. Waarom?
.....
6. Drie gevangengenomen krijgers klopt niet met de voorafgaande tekst. Waarom niet?
.....
7. 'Ze hebben kennelijk niet veel vertrouwen in ons', meldt de schrijver. Dat is heel goed te begrijpen. Vertel eens waarom?
.....

8. Wie is Cortés waarover gesproken wordt?
.....

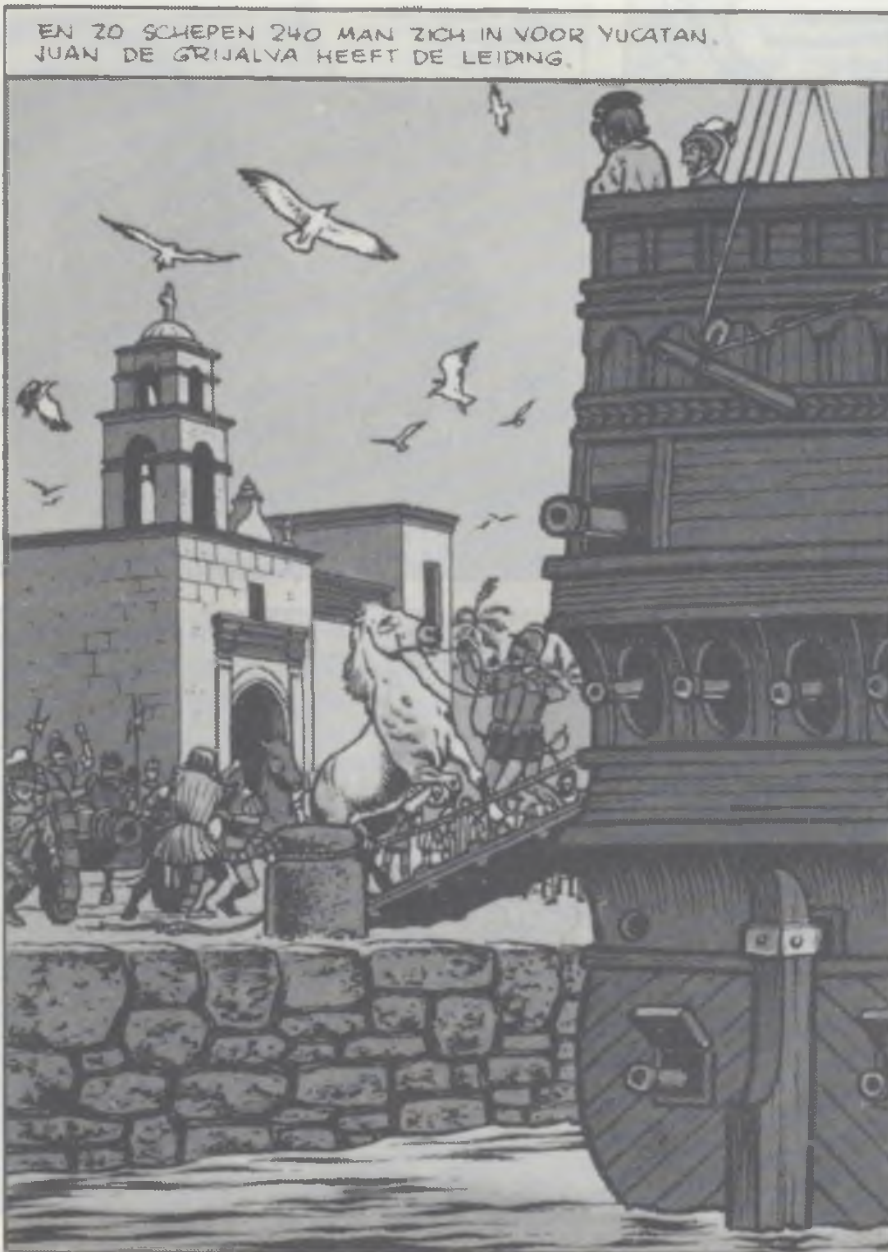
9. Wat gebeurt er met de hazewindhond na de jacht?
.....

10. Hoe probeert Grijalva de Indianen om te kopen?
.....

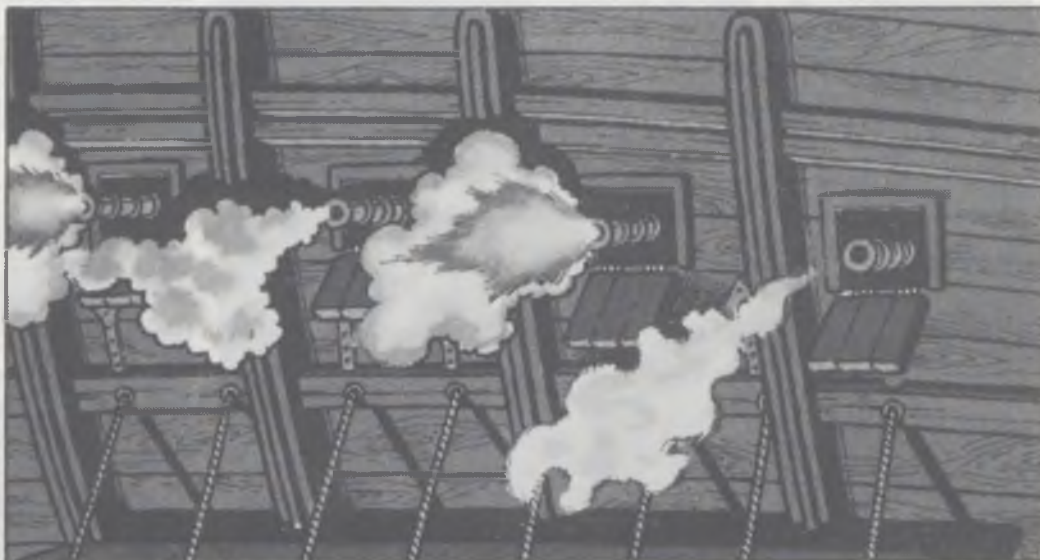
11. Grijalva spreekt van een machtige koning. Wie is die machtige koning en zou hij ook zo machtig zijn geweest op deze plek?
.....

12. De ontdekkingsreizigers zijn teleurgesteld. Kun je vertellen waarom?
.....

13. Teken op het kaartje de reis die Grijalva heeft gemaakt.

OP DATZELFDE OGENBLIK ZAAIEN DE KANONNEN DOOD EN VERDERF OP HET STRAND...

EN DAT BETEKENT HET EINDE VAN DE TROTSE STAD CHAMPOTON, DIE VALT ONDER DE BEUKENDE KOGELS...

GRIJALVA EN ZIJN MANNEN RUSTEN ENKELE DAGEN UIT TUSSEN DE RUINES VAN DE STAD...

Niveau 1**Opdrachten bij de strip**

1. Wat verwachten de Spanjaarden van de reis?
.....
2. Op welke wijze moedigt Grijalva zijn soldaten aan?
.....
3. Wat is het verschil in wapengebruik tussen de Spanjaarden en de Indianen?
.....
.....
4. Zou Champoton een belangrijke stad geweest zijn?
.....
.....
5. Zou jij de ruïnes van deze stad als een rustplaats hebben uitgekozen?
.....
.....

Niveau 2**Opdrachten bij verhaal en strip**

1. Welk beest zou er bedoeld worden met 'een hoeveelheid beesten met de navel op de rug'?
2. Wat is er met Cordoba gebeurd?
3. Bernal Diaz is er verbaasd over dat de andere inwoners niet op komen dagen. Is dat logisch? Wie is Bernal Diaz?
4. Hoewel de Spanjaarden met minder man zijn dan de Indianen, zijn ze toch in het voordeel. Waarom?
5. Wat voor soort problemen komen de Spanjaarden tegen bij de verovering van Amerika?
6. Waaruit blijkt dat de Indianen enige cultuur hebben?
7. Wat willen de Indianen graag met de Europeanen? Wat willen ze in ieder geval niet?

Juan de Grijalva.

8. Lees en bekijk de strip. Vergelijk de strip met de tekst. Wat zijn de overeenkomsten? En wat de verschillen?
9. Teken de reis van Grijalva in op het kaartje.

De kust van Yucatan zoals ook Grijalva die gezien moet hebben. De tempel is een heiligdom van de Maya's.

Extra opdracht

Niveau 1 en 2

Je ziet de wereld op drie verschillende manieren afgebeeld.

1. Welke afbeelding zie je in ons land het meest? Waarom?

.....

2. Uit welke landen zouden de twee andere afbeeldingen afkomstig kunnen zijn?

.....

3. Zet een vierkantje op de kaartjes op de plaats waar Nederland ligt.

4. Zet een rondje op de kaartjes op de plaats waar Mexico ligt.

De titelpagina van het boek van Bernal Diaz.

'Historia Verdadera de la Conquista'

In 1519 vertrekt de veroveraar Cortés – zonder toestemming van de gouverneur van Cuba – met zijn manschappen naar hetzelfde gebied waar ook Grijalva geweest is. Hij hoopt echter meer te bereiken. Hij droomt van grote veroveringen en fantastische rijkdommen. Eenmaal in Mexico geland, moeten hij en zijn manschappen felle veldslagen leveren tegen de verschillende Indiaanse stammen daar.

Over deze strijd en de verovering van Midden-Amerika is veel geschreven in de 16e eeuw. Bernal Diaz die ook een boek schrijft, vindt zijn boek natuurlijk het beste. Lees maar eens wat hij schrijft in het voorwoord:

'Ik ben Bernal Diaz del Castillo, bestuurder van Guatamala Stad en schrijver van de hierna volgende echte geschiedenis.

Tijdens het schrijven van deze geschiedenis, hoorde ik dat Francisco Lopez de Gomara daar ook mee bezig was. De moed zonk me in de schoenen om verder te gaan met mijn werk, aangezien hij een man van zeer grote faam is. Maar toen ik het gelezen had, vond ik het een wangedrocht. Het zat vol fouten en overdrijvingen van aantallen inboorlingen die in verschillende veldslagen gedood werden. De waarheid daarentegen was dat we ons maar met

moeite konden handhaven. Ik zweer bij God dat we iedere dag zijn hulp afgesmeekt hebben tegen de gevaren die ons omringden.

Alaric en Atilla, berucht om hun bloed-dorst, hebben nooit zoveel vijanden gedood als wij in Nieuw Spanje, volgens onze fantast Francisco. Hij beweert ook dat we vele steden en tempels verwoest hebben. Zijn valse bewering doet hij enkel om indruk te maken. Mensen die er echt bij geweest zijn heeft hij nooit geraadpleegd. Hij heeft het over mensen die er niet eens bij waren. Cortés zou in het geheim de opdracht gegeven hebben de vloot te vernietigen. Dit gebeurde echter met toestemming van alle manschappen omdat we ook de matrozen voor de expeditie op het land nodig hadden...

Mijn verhaal zal de historici voldoende bewijzen leveren voor de grootheid van Cortés en zijn mannen. Want door hun gezamenlijke inspanning is deze onderneming een succes geworden. Ik vertel wat ik met eigen ogen heb gezien: het is dus de heilige waarheid. Gomara wilde alleen maar de grootheid van Cortés schilderen. De anderen worden weggemoffeld. Kennelijk wilde hij de familie van Cortés waar hij geld en goederen van kreeg, graag van dienst zijn om hen een goede familienaam te bezorgen...

Met dit verhaal was ik klaar op 26 februari in het jaar des Heren 1572.

Niveau 2

Opdracht bij 'Voorwoord van Bernal...'

Veel verhalen over de verovering van Amerika beginnen met het zinnetje 'en nu volgt het echte verhaal'.

1. Wat is er volgens Bernal Diaz mis met het verhaal van Gomara?

2. Noem enkele concrete bezwaren die Bernal Diaz naar voren brengt tegen het werk van Gomara.

3. Wat is het hoofdbezwaar tegen het werk van Gomara volgens Bernal Diaz?

4. Bernal Diaz maakt Gomara verdacht op een hele gemene manier. Hoe gemeen?

5. In welk jaar schrijft Diaz dit verhaal?

6. Kun je nog wel een 'echt' verhaal schrijven als er al zoveel jaar voorbij zijn gegaan? Verklaar je antwoord.

Hoofdstuk 4

De grote ontmoeting

De ontmoeting van Cortés en Motecuhzoma, een ontmoeting tussen twee culturen.

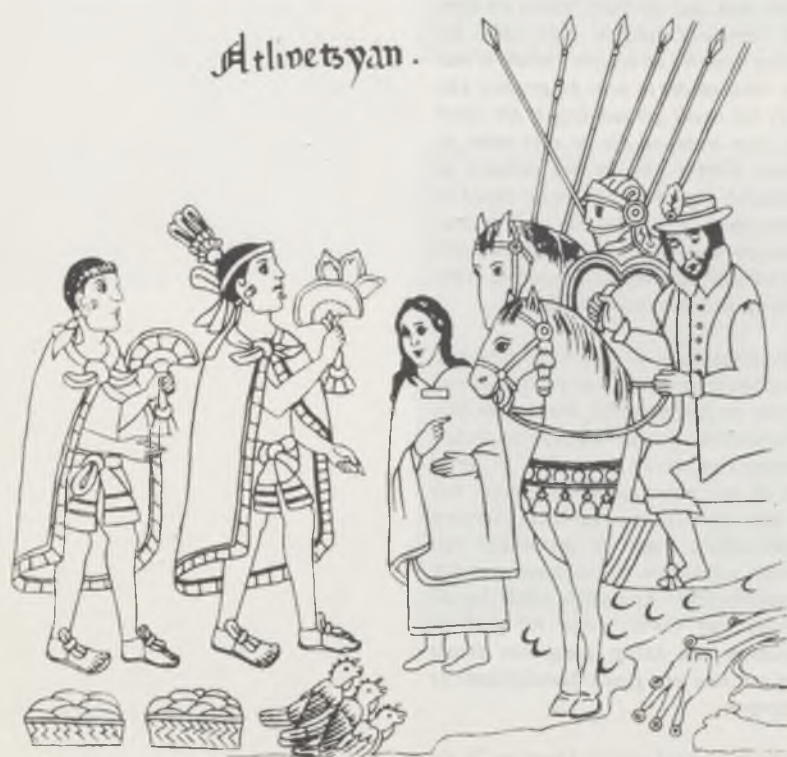
Op weg naar Mexico Stad

Na de 'ontdekking' van Amerika door Columbus in 1492 hadden de Spanjaarden vele eilanden in de Caribische zee veroverd. Zij waren trots op hun veroveringen maar erg teleurgesteld in de goudvondsten. Er werden na 1515 vele tochten voorbereid om andere gebieden te verkennen en zo nodig te veroveren. In februari 1519 vertrok de notarisclerk Hernan Cortés van Cuba om zijn geluk te proberen op het vasteland.

Bernal Diaz schrijft hierover:

'... na geteld te hebben bleek na de reis dat wij, zonder de stuurmannen en de eigenlijke zeelieden, precies 508 man sterk waren. Daarbij kwamen 109 zeelieden en zestien paarden. Ons eskader bestond uit elf schepen. Wij hadden 32 boogschutters, dertien musketiers, ons grof geschut en vier falconetten. Cortés deelde mannen in die voor het onderhoud van de wapens en voor de daartoe behorende ammunitie verantwoordelijk waren. Hij had een zeer precies oog en bekommerde zich om iedere kleinigheid.'

Na de landing op het vasteland kreeg Cortés een Indiaanse vrouw ten geschenke. Hij kon haar heel goed ge-

Cortés sluit een bondgenootschap.

Tocht van Cortés van de kust naar Mexico-Stad.

De landing van Cortés op het vasteland van Mexico.

bruiken omdat zij de taal van de Azteken en de Maya's sprak. Later leerde zij ook wat Spaans. Ook liep hij op het vasteland een Spaanse zwerver tegen het lijf die de taal van de Maya's verstond. Met behulp van deze tolken kon Cortés met de meeste stammen onderhandelen.

Na het vertrek uit de stad Vera Cruz kwamen zij in het gebied van de Azteken aan.

'... Verder op de mars kwamen wij in de streek van de stad Xocotlan. Wij waren nu opnieuw in een gebied dat tot het machtsgebied van Motecuhzoma behoorde... De hoofdmans kwam ons met de voornaamste ingezetenen tegemoet en leidde ons naar ons kwartier. Hij heette Olintetl en liet ons beslist merken dat wij niet uitgesproken welkom waren. Olintetl vertelde over grote legers die in de onderworpen landen en aan de grenzen stonden, over de bijzonder uitgestrekte, versterkte stad Mexico die middenin het water ligt... Hij (Motecuhzoma) had goud en zilver, kostbare stenen en andere waardevolle zaken in grote hoeveelheden in zijn schatkamers opgehoopt...

Wij verbaasden ons zeer over alles dat hij vertelde. Maar het ligt zeker in de aard van de Spanjaarden, dat deze verhalen ons niet afschrikten. Hoe meer de hoofdmans ons over de versterkingen en de bruggen mededeelde en van de onmogelijkheid de stad te over-

meesteren, des te meer prikkelde dit machtige Mexico ons ertoe ons geluk te beproeven.'

Onderweg hadden de Spanjaarden het erg moeilijk. Zij moesten tegen vele Indiaanse stammen strijden.

Maar niet alle stammen die de Spanjaarden onderweg tegenkwamen, waren bevriend met de Azteken. Deze stammen werden vaak onderdrukt; ze moesten belastingen betalen en jaarlijks een aantal mensen naar Tenochtitlan sturen die door de Azteken aan de goden geofferd werden.

'... Ieder van ons was tot nu toe een- of tweemaal verwond en allen waren door uitputting en ziekte sterk verzwakt... Op het slagveld hadden wij 55 man door vorst en door ziekte verloren. Twaalf manschappen waren niet tot marcheren in staat; onze legeraanvoerder, Cortés zelf en pater Bartolome leden erg onder de koorts...

Bij de normale moeilijkheden van een veldtocht kwam de voortdurende alarmtoestand, die ons dwong met het wapen in de hand te slapen. Bovendien was er de koude en het tekort aan zout... Wij hadden niets waarmee wij ons tegen de ijskoude wind, die van de Sierra Nevada hierheen blies, konden wapenen...

Het leek ons op dat moment een belachelijke onderneming het machtige Mexico te willen veroveren. Ook al zou het ons lukken de Tlaxcalteken toch nog als bondgenoten te winnen, wat zou er van ons worden als wij eenmaal met de grote legers van Motecuhzoma moesten strijden.'

Niveau 1

1. In het eerste tekstje wordt beschreven wat er zoal meegenomen wordt. Zou je de tocht van Cortés een veroveringstocht of een ontdekkingsreis noemen? Verklaar je keus.

.....
.....
.....

2. Geef een omschrijving van:
eskader

boogschutter

musketiers

falconetten

ammunitie

3. Cortés kreeg onmiddellijk een zeer bruikbaar geschenk aangeboden. Waarom was het voor hem erg belangrijk om met tolken te werken?

.....
.....

4. Olintetl raadt Cortés af om naar Motecuhzoma te gaan. Toch is hij niet tegen te houden. Kun je vertellen waarom het voor Cortés zeer aantrekkelijk lijkt een bezoekje aan Motecuhzoma te brengen?

.....
.....

5. Wat doet Olintetl voor zijn beroep?

.....

6. Is Cortés de eerste Spanjaard die in Mexico landt?

Ja/Nee, want

7. 'Op het slagveld hadden we 55 man door vorst en door ziekte verloren'. Het lijkt onwaarschijnlijk dat in een tropisch land als Mexico soldaten door de vorst omkomen. Toch zal de schrijver zoiets wel niet verzinnen. Kun je er een verklaring voor geven?

.....
.....

8. Op het plaatje dat het sluiten van een bondgenootschap afbeeldt, staat een vrouw. Wat doet die vrouw?

.....
.....

9. Wat voor geschenken worden er aan Cortés op de tekening aangeboden?

.....
.....

Wie komen er op bezoek?

De grote koning van de Azteken, Motecuhzoma de tweede, werd goed op de hoogte gehouden van het doen en laten van de Spanjaarden.

'... vreemde mensen zijn aangekomen aan de kustplaatsen van de grote zee. Zij visten op een kleine boot, sommigen met een hengel en anderen met een net. Zij visten tot laat in de avond en gingen toen naar twee grote drijvende torens en klommen daarin... Zij hebben een erg lichte huidskleur en zijn veel lichter dan wij. Zij hebben allemaal lage baarden en hun haar hangt slechts tot hun oren...

Hun voorwerpen en wapens zijn van ijzer. Zij kleden zich in ijzer en dragen ijzeren kappen op hun hoofd. Hun zwaarden zijn van ijzer, hun schilden en speren zijn van ijzer...

De vreemdelingen bedekken hun lichamen volledig en alleen hun gezichten zijn te zien. Hun gezicht is blank als of het van kalksteen is gemaakt. Zij hebben geel haar, hoewel sommigen zwart haar hebben.

Hun honden zijn erg groot en hebben platte oren en lange, hangende tongen. Zij hebben felle gele ogen; die vuur schieten en erg vurig fonkelen.

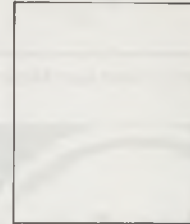
Een ding als een stenen bal komt uit de loop; de vonken schoten eruit en het regende vuur. De rook die eruit komt heeft een stinkende geur zoals van verrotte modder. Deze geur dringt tot de hersenen door en veroorzaakt veel last. Als het op een berg wordt gericht, verbrijzelt het een boom tot splinters.'

Zo tekenen verspieters van de Azteken de Spanjaarden.

Niveau 1

1. Lees de beschrijving van de Spanjaarden in het eerste tekstje. Probeer aan de hand van deze beschrijving een tekening van het hoofd van een Spanjaard te maken.

2. Er wordt over 'twee grote drijvende torens' gesproken. Wat zouden dat zijn?

3. De vorst van de Azteken was niet erg bang. Hij had reeds vele stammen aan zich onderworpen. Toch werd hij wel bang toen hij deze berichten over de Spanjaarden hoorde. Waarom?

4. Als je leest hoe de honden van de Spanjaarden eruit zagen, wat zouden dat dan voor honden kunnen zijn?

5. Aan het einde van de tekst wordt een voor de Azteken volledig nieuw ding beschreven. Ook voor de Spanjaarden was het tamelijk nieuw. Het is zeer de vraag of de Spanjaarden zonder de hulp van deze instrumenten wel van de Azteken gewonnen zouden hebben. Hoe heten die instrumenten?

Cortés en zijn leger trekken naar Mexico-Stad.

De kennismaking

Eerst probeerde Motecuhzoma Cortés en zijn mannen over te halen rechtomkeert te maken, maar uiteindelijk nodigde hij ze uit naar de hoofdstad te komen. Zowel Cortés als één van zijn hoofdmannen Bernal Diaz hebben hun ontmoeting met de Azteken beschreven.

'Deze stad is midden in een zoutwater meer gebouwd op ruim drie kilometer van de oevers. Er zijn vier verhoogd aangelegde toegangswegen, elk twee lansen breed. De stad is in grootte te vergelijken met Sevilla of Cordoba. De hoofdstraten zijn behoorlijk breed en goed. Tien ruiters kunnen er naast elkaar rijden...'

'Ik zeg alleen dat deze mensen eigenlijk bijna op dezelfde wijze leven als de mensen in Spanje, en ook in goede harmonie en rust. Als je bedenkt dat zij barbaars zijn, helemaal geen weet van God hebben en afgesneden zijn van alle beschaafde volken, dan is het verwonderlijk wat zij in alle dingen bereikt hebben.'

'De grote Motecuhzoma was bij de veertig, lang en goed geproportioneerd, slank en gespierd. Zijn haar droeg hij niet lang, maar tot over zijn oren en zijn niet volle baard was welgevormd. Zijn gezicht was wat lang, maar opgewekt, hij had goede ogen en toonde zowel in zijn gedrag als in zijn manieren tederheid en zo nodig ernst. Hij was goed verzorgd en schoon...'

Eenmaal in de stad met zijn 300 man en 3 à 4000 Indiaanse bondgenoten probeerde Cortés de keizer voor zich te winnen, maar de tegenstellingen tussen de twee culturen waren te groot.

'Inderdaad, ik kan niet begrijpen dat een zo groot heerser als u in deze goden kunt geloven, die toch geen godheden kunnen zijn... Sta ons toe een kruis op de top van deze tempel en in een vertrek naast uw oorlogs- en helle-god een moedergodsbeeld te plaatsen. U en uw papas (priesters), u zult spoedig zien welke angst deze goden zal aangrijpen.'

'In onze ogen zijn het goede goden. Ze schenken ons leven en groei, water en goede oogsten, gezond en vruchtbaar weer en als wij daarom vragen, ook overwinningen. Daarom bidden wij tot hen en daarom offeren wij aan hen. Ik moet u verzoeken, geen oneerbiedig woord meer tot hen te spreken.'

Cortés nam de koning en zijn familie gevangen en pikte zijn bezittingen in:

'... Cortés en wij allen waren verrast over de gulheid en vriendelijkheid van de vorst. Wij namen allen onze stormkappen af en dankten hem hartelijk... Wij hadden drie dagen nodig om de vele kostbaarheden te bekijken en te taxeren. Daartoe moesten wij goudarbeiders van Motecuhzoma laten komen.'

Alleen het goud was meer dan 600.000 pesos waard, het goud dat wij in schijven, staven en korrels vonden, niet meegerekend. Al het goud werd overigens omgesmolten en in staven gegoten die drie duimen lang en breed waren...'

Cortés ontmoet Motecuhzoma II de koning van de Azteken in de hoofdstad.

Niveau 1

Je krijgt in deze stukjes een aardig idee hoe de Spanjaarden over de Azteken dachten. Zet in de linker kolom de gunstige dingen en in de rechter kolom de ongunstige.

gunstig	ongunstig

De koning van de Azteken heette Motecuhzoma. Hieronder zie je een tekening van hem. Het is de bedoeling dat je deze tekening inkleurt.

Kleur de tekening op de volgende manier:

de mantel – rood en groen

de helm – geel of goudkleurig

de riem – geel

de sandalen – bruin

de staf – blauw

De opstand

De gouverneur van het eiland Cuba vertrouwde Cortés niet langer. Hij had niets van zich laten horen en was al ruim een jaar weg. En hij had gelijk. Cortés schreef wel, maar rechtstreeks naar de Spaanse koning met het verzoek hem tot onderkoning van Mexico te benoemen.

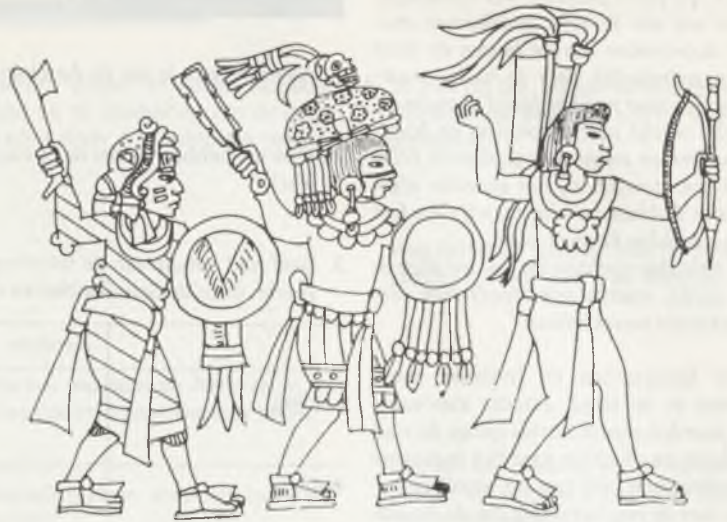
Om deze benoeming te voorkomen zond de Cubaanse gouverneur een grote legermacht naar Mexico om Cortés gevangen te nemen. Maar door de hulp van andere stammen van de Indianen en het overlopen van veel tegenstanders wist Cortés overtuigend te winnen.

Toen Cortés na de slag tegen zijn landgenoten weer naar Tenochtitlan trok werd hij vriendelijk ontvangen. Eenmaal in de stad brak echter een zeer grote opstand van de Azteken uit.

'De volgende dag na de mis zond ik een bode naar Villa Rica de Vera Cruz met het goede nieuws dat de christenen leefden en ikzelf veilig was in de stad. Binnen een half uur keerde de bode terug, zijn hoofd vol builen en wonden, roepend dat de Indianen in de stad op het oorlogspad waren en alle bruggen hadden verwijderd.

Onmiddellijk daarop werden we door een dermate groot aantal aan alle kanten overvallen, dat daken noch huizen meer te zien waren in de vervaarlijke kreten uitstotende horde. Zij slingerden zoveel stenen naar het fort, dat het stenen scheen te regenen. De pijlen en projectielen waren zo dik en er waren er zoveel, dat wij ons nauwelijks konden verplaatsen.

Ik deed naar twee of drie kanten een uitval en zij bevochten ons met grote hevigheid. Op een punt, waar een aanvoerder van ons met tweehonderd man zich naar voren waagde, werd deze gewond en velen met hem en er vielen vier doden alvorens hij kon terugtrekken. Aan de andere kant, waar ik mijn handen vol had, brachten zij mij en talrijke Spanjaarden verwondingen toe. Wij doodden er slechts weinigen, want zij trokken zich aan de andere kant van de bruggen terug en bezorgden ons grote overlast met hun van de daken en terrassen geworpen stenen. Een paar terrassen vielen ons in handen, die wij in brand staken; maar zij waren zo talrijk, zo sterk en zo goed voorzien van stenen en andere wapens, zodat wij niet sterk genoeg waren hen te overmeesteren, noch ons te verdedigen als het hun liefste ons aan te vallen. Zij bestookten het fort zo hevig en staken het in brand op zoveel plaatsen, dat er aan een

Strijders van de Azteken.

1. Route van Cortés bij 1e intocht (1519)
2. Route bij zijn terugkeer (1520)
3. Vluchtweg uit de stad (1520)
4. Beleg en verovering (1521)
- Aquaduct
- Dijken

kant een groot gedeelte was vernietigd, voor wij dit konden voorkomen met het doorbreken van de muren en door deze gedeeltelijk neer te halen, waardoor het vuur werd gedoofd. Zonder de sterke wacht van kanonnières en boogschutters en enige daar geplaatste veldstukken, zouden zij dat gedeelte afgebroken hebben, zonder dat wij daar iets tegen hadden kunnen doen. De hele dag vochten wij zo, tot diep in de nacht, waarin nog steeds hun oorlogskreten weerklonken.'

Veel Spanjaarden en Indianen sneuvelden in de strijd. Zonder kanonnen en paarden moest Cortés ijlings de stad verlaten en vluchten naar zijn Indiaanse bondgenoten. Hij zon op wraak en begon met de voorbereiding om de hoofdstad te veroveren. Gelukkig voor hem kwamen meer Spanjaarden van de eilanden op de fantastische verhalen over het vele goud van Mexico af. Cortés nam die in zijn leger op, trok op naar Tenochtitlán en begon aan de belegering. Niemand en niets kon de stad meer in of uit. De toevoer van drinkwater werd ook onmogelijk gemaakt. Na felle gevechten op de toegangswegen en op het meer moesten de Azteken zich overgeven (augustus 1521).

Niveau 1

- 1. Waarom denk je dat de Azteken in opstand kwamen?
- 2. Waarom hebben ze met de opstand gewacht totdat Cortés weer in Tenochtitlan was?
- 3. Geef met behulp van de tekeningen een beschrijving van de manier van oorlogvoeren door de Spanjaarden en de Azteken.

	Azteken	Spanjaarden
kleding		
wapens		
andere zaken		

De massamoord

Cortés schrijft:

'Er kwamen er vijftigduizend om door het drinken van zout water, door honger en de pest... Toen de bewoners van de stad naar ons toekwamen, zette ik in alle straten Spaanse wachten uit om onze bondgenoten te beletten deze ongelukkigen te doden. Ook hun opperhoofden beval ik hun mannen in toom te houden. Maar onze bondgenoten waren zo talrijk, dat wij een massamoord niet konden voorkomen en die dag werden er meer dan vijftienduizend gedood.'

En Bernal Diaz:

'In de huizen op het meer en op het land, in de kanalen en op de vele pleinen lagen overal lijken en schedels. Door vele straten en door de hallen en hoven rondom het hoofdplein kon men nauwelijks meer lopen. Ik heb de beschrijvingen van de verwoesting van Jerusalem gelezen; ik weet echter niet of daar zoveel doden waren. Ik weet alleen dat de meeste Mexicaanse krijgers uit de stad en uit de omliggende provincies zijn gesneuveld... Zelfs Cortés was onwel geworden... De lucht in de stad was zó verpest dat Cuauhtemoc erom smeekte de aftocht van alle bewoners en alle krijgers toe te staan. Drie dagen en drie nachten waren de uitvalswegen en de dammen vol met lange rijen van erbarmelijke figuren. Mannen, vrouwen en kinderen sleepten hun krachteloze lichamen uit de stad, een jammerlijke lijkstoet... De stad zag eruit als een pas geploegde akker, want de mensen hadden wortels gezocht, uitgetrokken en gegeten. De bomen hadden geen bast meer. Er was geen zoetwater, alleen zoutwater... Er is nauwelijks een bevolking geweest die zoveel honger, dorst en oorlogsellende moest doorstaan.

Doch de gedachten van de overwinnaars draaiden om goud. Op het triomfbanket van Hernan Cortés praalden de gasten:

... dat ze nu genoeg goud hadden om op gouden zadels te rijden en de schutters zwoeren dat ze in de toekomst alleen nog met gouden pijlpunten zouden schieten.'

Niveau 1

1. Waarom gingen er zoveel Azteken dood bij de belegering van de stad? Je kunt zeker 4 antwoorden geven.
 - a.
 - b.
 - c.
 - d.
2. Waarom moesten de Azteken in de belegerde stad zout water drinken?

.....
3. Waarom hielpen sommige Indianen Cortés?

.....
4. Je ziet op blz. 30 een schilderij met Cortés erop. Beschrijf hoe hij wordt afgebeeld.

.....

Hoe denkt de schilder over de Spanjaarden? Hoe over de Indianen?

.....

Zouden Europeanen uit de tijd van Cortés dit schilderij begrepen hebben en wat vind je er zelf van?

.....

De Azteken die nog leefden moeten nu slavenwerk doen. Ze breken hun tempel af en bouwen er voor de Spanjaarden een grote kerk van.

Niveau 2**De grote ontmoeting**

1. 'Ik en mijn gezellen lijden aan een ziekte van het hart die slechts met goud kan worden genezen.'

Deze boodschap stuurt Hernan Cortés aan de Aztekenkoning Motecuhzoma. Waar in de tekstjes vind je een bewijs voor deze stelling.

2. Cortés krijgt als welkomstgeschenk een tolk in de persoon van Doña Malinche. Zij spreekt de taal van de Maya's en Azteken. Later leerde ze ook wat Spaans. Kon Cortés een tolk gebruiken die geen Spaans sprak en verstond? Geef een mogelijke verklaring.

3. Eindelijk is het zover. Cortés ontmoet Motecuhzoma. Bedenk zelf op basis van de tekstjes de welkomtspeech van Motecuhzoma.

4. Cortés maakt op een zeer handige manier gebruik van 'verdeel-en-heers-politiek'.

Licht toe hoe hij dat doet?

5. Je ziet hier een schilderij van Orozco. Probeer te omschrijven wat de visie van deze hedendaagse schilder is. Waarom zou dit thema schilders in de twintigste eeuw nog steeds aanspreken?

Motecuhzoma bij de ontvangst van Cortés in de hoofdstad van de Azteken.

José Clemente Orozco, *Hernan Cortés*. Olieverf op doek, privé-verzameling, Mexico-Stad.

Namenlijst

Columbus, Genuëes, die voor de Spaanse vorsten Ferdinand en Isabella naar het Westen voer om het Goudland te ontdekken. Hij vond dat niet, maar wel een nieuw werelddeel.

Guerrero, Spaanse edelman, leidde in 1511 een ontdekkingsreis naar het vasteland van Midden-Amerika. Zijn schip is vergaan en de opvarenden werden door de Maya's die daar woonden gered.

Cordoba, Spaanse edelman, leidde in 1512 een tweede tocht naar het vasteland. Bij de landing werden hij en zijn mannen gevangen genomen door Indianen en gedood.

Grijalva, Spaanse edelman, leidde de derde tocht naar het vasteland, weer op zoek naar goud. Hij verkende een heel stuk van de kust, maar vond geen goud.

Vespucci, Florentijn, maakte ontdekkingsstochten in opdracht van de koning van Portugal. Zijn voornaam was Amerigo en het nieuw ontdekte land werd naar hem genoemd.

Sepulveda, Spaanse priester die leefde aan het hof. Hij werkte als geschiedschrijver en schreef ook over de Nieuwe Wereld, hoewel hij er nooit geweest is.

Bartolome de Las Casas, Spaanse priester, die de Indianen beschermde tegen de veroveraars, die alleen uit waren op goud en slaven. Hij wist keizer Karel V te overreden maatregelen te nemen. Hij leefde en stierf in Mexico.

Diaz, Spaanse edelman uit het gevolg van Grijalva. Hij heeft diens tocht en de verovering van Mexico door Cortés meegemaakt en later uitgebreid beschreven.

Cortés, Spaanse edelman, die tegen de

wens van de gouverneur van Cuba — de vertegenwoordiger van de Spaanse koning — naar het vasteland voer om daar rijk te worden. Hij vertrok in 1519 en versloeg uiteindelijk het machtigste volk in het binnenland, de Azteken.

Gomara, Spaanse priester, schreef in 1552 een boek over het nieuwe Spanje en de zeer dappere Hernando Cortés. Hij kwam pas in Amerika toen de Azteken al lang verslagen waren. Hij was de huiskapelaan van Cortés, die toen markies was en Tenochtitlan en omgeving bestuurde.

Alarik, een koning van de West-Gothen, die herhaaldelijk streed tegen de Romeinen. In 410 na Chr. plunderde hij Rome. Nog eeuwen later vertelde men over zijn wreedheid.

Attila, koning van de Hunnen, berucht om zijn zeer wrede optreden. Hij vocht in Zuid-Frankrijk tegen de West-Gothen, die hij versloeg. Men noemde hem 'de gesel Gods' en in allerlei mythen speelt hij een rol.

Dona Malinche, Indiaanse prinses, die aan Cortés als cadeau werd aangeboden. Zij werd zijn belangrijkste tolk. Hij had ook kinderen van haar, hoewel zij met een andere Spanjaard getrouwd was.

Motecuhzoma II, de koning der Azteken. Hij had als generaal rond 1500 vele Indianenstammen in Midden-Amerika verslagen.

Olintetl, Indiaans stamhoofd. Zijn stad Xocotlan moest belasting betalen aan de Azteken.

Tlaxcalteken, een volk in Midden-Amerika, dat nog niet volledig was verslagen door de Azteken. Zij werden de belangrijkste bondgenoten van Cortés.

Cuauteemoc, de belangrijkste generaal van Motecuhzoma. Hij protesteerde tegen de slappe houding van de koning ten opzichte van de Spanjaarden. Na de dood van Motecuhzoma en diens opvolger werd hij de laatste Aztekenkoning. Na de overwinning van Cortés werd hij gevangen genomen en gedood.

HERKOMST ILLUSTRATIES

Omslag: Afbeelding uit de Codex Borgia, een Indiaans boek; uit Ferdinand Anders, Maarten Jansen, *Schrift und Buch im alten Mexiko*, Graz 1988.

Ton Lemaire, *De Indiaan in ons bewustzijn. De ontmoeting van de Oude met de Nieuwe Wereld*, Baarn 1986 – p. 4.

Rex and Thea Rienits, *The Voyages of Columbus*, Feltham 1970 – p. 6, 7, 14 en achterop.

Hugh Honour, *The New Golden Land.*

European Images of America from the Discoveries to the Present Time, New York 1975 – p. 10/11.

Theodore de Bry, *Von der neuen Welt*, 1592–1594 (herdruk) – p. 13.

De brief van Vespucci aan Soderini, Straatsburg 1509 (herdruk) – p. 12.

Juan Jose de Madariaga, *Bernal Díaz y Simón Ruiz, de Medina del Campo*, Madrid 1966 – p. 15, 19, 21.

Atlas de mi Pais. Juegos para aprender geografía e historia de México, Mexico DF 1986 – p. 20.

De Azteken, kunstschaten uit het Ou-

de Mexico, Brussel 1987 – p. 19, 23, 31.

Color Azteque. Azteken in kleur, Brussel 1987 – p. 26, 27 (boven), 30 en de hoofdstukaanduidingen.

Met beroemde ontdekkingsreizigers op avontuur, Rotterdam 1979 – 9. 29, 5.

De Indiaanse tekeningen bij de tocht van Cortés (p. 22, 24, 25, 28) zijn afkomstig uit een zestiende eeuws Indiaans verslag van de veroveringen, de Lienzo de Tlascala, New York Public Library.

wolf vreet... uit 1980), Lapo Mosca, een eenvoudige Franciscan, die muziek maakt, misdrijven oplost en zich steeds afvraagt of hij wel leeft en zich gedraagt zoals Franciscus dat gewild zou hebben.

Andere steeds terugkerende thema's uit Nolthenius' werk zijn de veertiende eeuw, Italië en muziek. Voorbeelden daarvan zijn onder andere *Renaissance in Mei* (haar tweede belangrijk historisch werk uit 1956), dat aan de hand van het leven van de componist Francesco Landini veertiende-eeuws Florence beschrijft, de historische roman *Een ladder op aarde* (1968) en *Muziek tussen hemel en aarde, de wereld van het Gregoriaans* (1981).

In het NRC-interview gebruikte de schrijfster de uitdrukking 'inzoomen op de Middeleeuwen'. Dat heeft ze met haar werk gedaan. *Duecento* gaat over een heel land en een hele eeuw. *Renaissance in mei* over één stad en *Een man uit het dal van Spoleto* over één persoon, Franciscus.

Om zo dicht mogelijk bij Franciscus te komen maakte Nolthenius gebruik van uitlatingen van tijdgenoten. Deel één van haar boek, 'Een kroniek', is een collage van archiefstukken uit Assisi en omstreken uit de periode van Franciscus' leven. Het tweede deel heet 'Een levensbericht' en geeft fragmenten van levensbeschrijvingen

De opbouw van het boek

Het eerste deel toont de middeleeuwse kroniekschrijvers in al hun eigenaardigheden en beperktheid. Voor hen is de wereld maar heel klein: ze schrijven op wat ze zelf meemaken of horen van hun burens en wat ze van anderen vernemen over de rest van de wereld. Ze maken nauwelijks onderscheid tussen berichten over de burens of over de pausen en de keizer. Daardoor kan het voorkomen dat mededelingen als: *'In een stad genaamd Neurenberg is Fredericus van Sicilië (= Frederik II van Hohenstaufen, w.r.) uitgeroepen tot koning van Duitsland'*, en *'De aanhang van Franciscus van Petrus groeit voortdurend. Behalve burgers en boeren voegen zich grote edelen bij hem, en een priester, en een kanunnik. Hij wordt niet meer uitgelachen'* op één hoogte staan met *'In de nacht van Palmzondag is de oudste dochter van Favarone van huis weggelopen... Haar familie haalt haar ongetwijfeld terug. Toch dienen vaders van jongedochters lering te trekken uit het geval. Godsdienst is goed voor vrouwvolk, maar ook gevaarlijk. Wie zijn kaas tegen muizen wil beschermen moet er geen kat naast zetten'* (p. 70-71 over de jaren 1211 en 1212).

De statuten, rechtsboeken en dergelijke waar Nolthenius regelmatig citeert, leveren een schat aan informatie op over de tijd waarin Franciscus leefde. Een voorbeeld uit vele: *'Wie een medeburger beledigt in het gemeentehuis betaalt twintig solidi; ... Hierop gelden de volgende uitzonderingen. Niet strafbaar zijn beledigingen van grootvader en vader jegens kleinzoon en zoon; van broer jegens broer, mits in één huis woonachtig; minnaar jegens minnares, mits hij haar onderhoudt; echtgenoot jegens echtgenote; meester jegens leerling, mits hij niet te hard slaat; alsmede beledigingen jegens speellieden en tijdens een geoorloofd spel... Wie een vrouw verkracht wordt beboet met vijftig pond of krijgt een lijfstraf, tenzij hij met haar trouwt'* (p. 77).

Franciscus wordt voor het eerst vermeld in een kroniek uit 1208: *'In de maand april hebben twee van de aanzienlijkste en geleerdste burgers van de stad Assisi hun bezittingen verkocht en de opbrengst aan de armen gegeven, die dan ook van heinde en verre kwamen toesnellen als kippen op een handvol gerst. Vervolgens hebben ze zich bij de zoon van de Franse-stoffen-koopman gevoegd. Deze leeft als bedelaar in de contado sinds hij door zijn vader is verstoten. Hem hebben de burgers uitgelachen, maar nu hij volgelingen krijgt worden ze veront-rust'* (p. 62).

Naarmate de roem van de a.s. heilige stijgt nemen de vermeldingen over zijn persoon toe. Als hij overlijdt – in 1226 – staat er het volgende in de kronieken van Assisi en

omgeving: *'Op de vooravond van zondag 4 oktober is Franciscus van Petrus van Bernardone in Portiuncula gestorven. Verscheidenen hebben zijn ziel ten hemel zien stijgen, omgeven door engelen. Maar ongehoord is het wonder dat zijn lichaam geschiedde, en dat hij twee jaar lang verborgen hield, maar na zijn dood werd het zichtbaar. Aan zijn handen en voeten en in zijn zij droeg hij de kruiswonden des Heren... De broeders en de gemeente hebben ervoor gezorgd dat het heilige lichaam met spoed naar de stad is gebracht, waar het in de Sint-Joriskerk voorlopig is bijgezet. Inzamelingen om een schitterende grafkerk te bouwen zijn al begonnen. Heilige Franciscus, bid voor ons'* (p. 102).

Van een lachwekkend iemand, die niet belangrijk was en over wie dus nauwelijks werd geschreven, is Franciscus voor de kroniekschrijvers geworden tot een heilige.

Voor de schrijvers van deel twee 'Een levensbericht' was hij dat al vanaf het begin van hun verhaal. Nolthenius baseert zich vooral op de twee levensbeschrijvingen van de hand van Thomas van Celano, die beide binnen twintig jaar na Franciscus' dood verschenen. Ze staan vol met merkwaardige gebeurtenissen: naar Franciscus luisterden dieren en telepathische hoogstandjes van de heilige. In deze levensberichten staat hij vanaf het begin centraal. Wat er verder in de wereld gebeurt is van ondergeschikt belang. Het contrast met deel één is duidelijk.

Verdeelde meningen

Door aldus een overzicht van de bronnen te geven stelt Helene Nolthenius eenieder in de gelegenheid zijn of haar eigen mening over Franciscus te vormen.

Die kan heel negatief zijn zoals blijkt uit Cyrille Offermans' bespreking in *De Groene Amsterdammer*. Hij vindt Franciscus 'verknijpt, lichtelijk geschild en hypocriet' (7 september 1988, p. 18).

Nolthenius zelf echter komt in haar deel drie tot andere conclusies. Voor haar is Franciscus bovenal een mysticus, een kind van zijn tijd met idealen van die tijd; niet bepaald een beschaafd iemand, want hij stonk, zijn taalgebruik was ook niet altijd je-dat: ('Doe je bek open dan schijt ik erin' (p. 284)) en hij was een mateloos mens: ('Mateloos in zijn edelmoedigheid, zijn vriendschap, zijn offervaardigheid, zijn standvastigheid, zijn moed, zijn emoties... en in het verticalisme van zijn God-zoeken. Een mateloos mens tot in het absurde' (p. 289)).

Ook toont zij – naar mijn mening overtuigend – de invloed van ridderidealen op de spiritualiteit van Franciscus aan. Zij zet een Franciscus neer die graag ridder had willen worden maar daar, mede door zijn

- extra -

van Franciscus uit de dertiende eeuw. In het laatste deel 'Het fenomeen Franciscus' trekt Nolthenius haar eigen conclusies uit het materiaal.

zwakke gezondheid (hij leed al vroeg aan malaria of tuberculose), niet in slaagde; een Franciscus die gehoord had van de hoofse cultuur, van liefdedienst door vernedering en ander riddergedrag. Als 'ridder van God' liet hij zich uitjouwen, wilde hij de geringste der geringen zijn en predikte hij gehoorzaamheid, ook aan ondeugdelijke besluiten (p. 208 e.v.).

Het meest overtuigend vind ik de passages over de 'via mystica' (p. 213 e.v. en p. 255 e.v.). Mystiek definieert Nolthenius als *'een geestelijk groeiproces waarin de mens tracht te naderen tot wat hij als goddelijk ervaart'* (p. 214). De weg tot God leidt volgens de

christelijke mystici langs de volgende stadia: Conversio (Ommekeer) – Purificatio (Loutering) – Illuminatio (Verlichting) – Ariditas (Dorheid) – Perfectio. Nolthenius legt eerst uit wat de verschillende stadia inhouden en toont dan aan de hand van bronnen aan dat Franciscus die stadia doorlopen heeft.

Voor Nolthenius is Franciscus geen wonderdoener, geen welzijnswerker of pacifist; zij wijst veel van dit soort legendes die rondom Franciscus ontstaan zijn af. Wel gelooft zij in zijn vermogen met dieren te praten, iets dat volgens haar meer mensen kunnen, vooral wanneer zij erg eenzaam zijn, en in

RECENSIES

In 't kort

IN 'T KORT is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen, worden aangekondigd. Een selectie uit deze boeken wordt later besproken in 'Recensies'.

In 1958 werd in Leek het Nationaal Rijtuigenmuseum geopend. Nu, 30 jaar later, beschrijft conservator H.B. Vos verschillende wagens en koetsen uit de collectie. Naast de koetsiers- en sportrijtuigen, die nauwelijks Nederlands zijn in type of verschijning, is er het 'landelijk gerij' zoals sjezen, kiereboes en kapwagens. Een tussengroep wordt gevormd door die rijtuigen die zich hebben ontwikkeld uit een internationaal type naar eigen model, dat kenmerkend is voor een stad of streek: de Prins Albert en de verschillende tilburies. *Zestig Nederlandse rijtuigen* kost f 22,50 en verscheen bij de Baatafsche Leeuw.

In *Mode in de 20ste eeuw* legt Leontien van Beurden uit hoe de mode een spiegel van de tijd is en hoe de grote couturiers en ontwerpers van deze eeuw tot hun creatie kwamen. Zij begint haar boek met de ontwer-

per Paul Poiret (de man die de vrouw bevrijdde van het corset). Daarna volgen andere beroemdheden elkaar op, zoals Chanel in de jaren dertig (met haar beroemde deux-pièces) en Dior, die met zijn New Look de vrouw er weer supervrouwelijk wilde laten uitzien. In de jaren zestig en zeventig is het de straatmode, met jeans, T-shirts en hot pants, die de toon zet. De Japanse ontwerpers Kenzo en Miyake tenslotte, vertegenwoordigen de jaren tachtig waar een nieuw verlangen naar het klassieke valt te bespeuren. *Mode in de 20ste eeuw* verscheen bij SUN en kost f 29,50.

Renaissance is een veelbesproken en soms ook mistig begrip. Peter Burke definieert het begrip veel enger dan Burckhardt deed. Peter Burke ziet de renaissance als 'beweging' in plaats van als 'periode'. Het hoe en

zijn telepathische gaven. Dat Franciscus de eerste gestigmatiseerde was (iemand die de kruisigingswonden van Christus vertoont) lijdt volgens haar geen twijfel (p. 267). Haar opmerking dat gestigmatiseerden de wondtekenen niet daar dragen waar Christus ze droeg (in het polsgewricht) maar daar waar de kruisbeelden in de omgeving van de gestigmatiseerde ze vertoonden (in de handwortels) was voor mij nieuw. Zijn visioenen zijn volgens haar hallucinaties, maar die maken van Franciscus nog geen psychiatrisch geval: 'Hij was een mysticus en ik zie de mystiek als de enige weg naar het religieuze omdat de ratio te kort schiet' (NRC-Handelsblad 17-12-1988).

waarom tracht hij in zijn boekje *De Renaissance* te verduidelijken. Verder schetst hij in onderlinge samenhang de literatuur-, kunst- en intellectuele geschiedenis, waarbij hij vooral de eigen ontwikkelingen en bijdragen van het humanisme ten noorden van de Alpen beschrijft, met kunstenaars zoals Dürer en Erasmus. SUN gaf het boekje uit. Het is verkrijgbaar voor de prijs van f 19,50. *Gonzaga. Macht, intrige en cultuur in een Italiaanse renaissance-stad* is de titel van het boek van Kate Simon dat recent bij Kosmos verscheen. Het toneel is Mantua in de bloeitijd van de renaissance, een vorstendom dat werd gedomineerd door de Gonzaga's. Hun culturele interesses, mecenen aan belangrijke kunstenaars en uitgaven aan architectuur en kunst hebben voor een belangrijk deel het uiterlijk van Mantua bepaald. Afgaand op de titel van het boek moeten de voornaamste bezigheden van deze familieclan, naast de culturele, toch vooral gelegen hebben op het terrein van list en bedrog, macht en intrige. De prijs van deze familiegeschiedenis bedraagt f 34,50.

In 1965 verscheen de oorspronkelijke Engelse editie van *The Dutch seaborne empire, 1600-1800* van C.R. Boxer. In 1967 werd het boek voor het eerst in het Nederlands vertaald en onlangs verscheen bij AGON in Amsterdam een vernieuwde editie van dit standaardwerk onder de titel *Het profijt van de macht* (f 39,90). Boxer beschrijft de opkomst van de Republiek tot de belangrijkste maritieme mogendheid van de 17e eeuw en de economische neergang ervan in de 18e eeuw. Hij gaat in op de overzeese compagnieën, de situatie aan boord van de schepen en de relaties van Hollandse kooplieden in de tropen. Dit alles tegen de achtergrond van het sociale, culturele en politieke leven in de Republiek.

In de historische wetenschappen is er sprake van een ware opbloei van studies naar de geschiedenis van het gezin: de relatie tussen man en vrouw, tussen ouder en kind, op-

Het beeld van Franciscus werd eeuwenlang bepaald door het heiligenleven van Bonaventura, de ordeleider die al in de dertiende eeuw de eerste levensbeschrijvingen van Thomas van Celano 'ongeldig verklaarde' en het leven van de heilige ondergeschikt maakte aan zijn eigen idealen en zijn eigen tijd. Pas eind negentiende eeuw is er sprake van de eerste serieuze biografie van Franciscus door Paul Sabatier. Sindsdien zijn er honderden biografieën verschenen.

Nolthenius heeft zoiets niet wéér willen schrijven; ze heeft geprobeerd zo dicht mogelijk bij Franciscus te komen, en – door tijdgenoten aan het woord te laten – hem te laten zien zoals een dertiende-eeuwer

voeding, seksualiteit en gevoelsleven. In *Vijf eeuwen gezinsleven* onder redactie van H. Peeters, L. Dresen-Coenders en T. Brandenburg wordt een systematisch overzicht gegeven van de uitkomsten van het onderzoek naar aspecten van liefde, huwelijk en opvoeding in het verleden in Nederland. SUN gaf het boek uit. De prijs: f 38,50.

Louis, duc de Saint-Simon (1675-1755) leefde op een paar zolderkamers in het kasteel in Versailles. Hij kon verkeren in de directe omgeving van Lodewijk XIV. Er ontging hem weinig. Wat hij zag en hoorde registreerde hij nauwkeurig. Toen de belangrijkste personages waren gestorven en hij zich van het hof had teruggetrokken, schreef hij zijn *Mémoires*. Onlangs verscheen in de serie 'faits divers' een selectie hieruit. Het zijn de fragmenten die een beeld geven van Saint-Simons kijk op de vete tussen zijn koning en stadhouder-koning Willem III. *Herinneringen aan een vete*, samengesteld door H. Stouten kost f 12,50 en verscheen bij uitgeverij Kwadraat.

Victoria, portret van een koningin is een nieuw boek over het leven van koningin Victoria. Waarschijnlijk is over geen andere vrouw zoveel gepubliceerd; er is bovendien nauwelijks een vrouw te noemen die zoveel woorden aan zichzelf heeft gewijd. De nadruk bij deze biografie ligt daarom geheel op de persoon van de koningin: zoals ze zichzelf zag of zoals zij gezien werd door degenen die met haar in contact kwamen. Nieuw archiefmateriaal, vooral uit niet eerder geopende archieven van particuliere bibliotheken, lag aan de basis van deze biografie, die werd geschreven door Richard Mullen en James Munson. Hadewijch gaf het boek uit. Prijs f 32,50.

Geschiedenis van het moderne Nederland van J.C. Boogman e.a. is een bundeling van enkele hoofdstukken die eerder verschenen als een bijdrage aan de nieuwe AGN. Het gaat daarbij om beschrijvingen van de politieke, economische en sociale

hem zag. Zij ziet een boeiend maar lastig man, die een vorm van armoede nastreefde die veel extremer was dan de armoede waar het evangelie over sprak. Een man wiens optreden alleen maar verklaard kan worden door de tijd waarin hij leefde gedetailleerd te bestuderen. Dat laatste heeft Nolthenius in haar boeiende, schitterend verzorgde boek gedaan. De foto's laten helaas veel te wensen over.

* Dit boek heeft nogal wat publiciteit gehad. Niet alleen in NRC-Handelsblad, ook in de NOS-rubriek 'Markant' werd Nolthenius uitgebreid geïnterviewd (Nederland 3, 20 december 1988).

ontwikkelingen in ons land vanaf 1840. De prijs van deze bundel bedraagt f 45,-. De Haan in Houten is de uitgever.

Toen op 5 februari 1978 Annie Romein-Verschoor overleed liet zij een omvangrijk oeuvre na, waarin haar autobiografie *Omzien in verwondering* een bijzondere plaats inneemt. Haar hele leven heeft zij aandacht gehad voor sociale ongelijkheid en verzet tegen elke vorm van discriminatie en betutteling. In haar proefschrift *Annie Romein-Verschoor 1895-1978* brengt Angenies Brandenburg haar rijke en productieve leven in kaart. De twee delen samen verschenen als deel 16 in de serie 'Open domein' bij de Arbeiderspers. De prijs bedraagt f 68,50.

Na een beschrijving van de jaren 1941-1943 in het eerste deel, verscheen onlangs het vervolg van Ernst Jüngers *Parijs dagboek* over de noodlotsjaren 1943-1944. Daarin doet hij verslag van de naderende catastrofe. Hij verneemt berichten over bombardementen op Duitse steden en noteert gesprekken met officieren die in Oost-Europa getuige zijn geweest van onvoorstelbare gruwelen. Jünger stond in contact met de samenzweerders van de twintigste juli 1944. De enige oplossing zag hij in een gewelddadige dood van Hitler, een aanslag die de führer wist te overleven, waarna een nog verschrikkelijker vervolging werd ontkend. *Parijs dagboek* verscheen bij de Arbeiderspers.

Een ander dagboek is dat van L.F. Jansen over de jaren 1942-1945. Leo Jansen was voor de Japanse bezetting van het voormalige Nederlands-Indië waarnemend secretaris van de Raad van Indië. In zijn dagboeken geeft hij een beeld van de nieuwe situatie waarin Indonesië na 1942 verzeild raakte. G.J. Knaap bezorgde dit dagboek, dat bij uitgeverij Van Wijnen in Franeker verscheen onder de titel *In deze halve gevangenis*, prijs f 42,50.

Kees Torremans

KLEIO KRANT

Het advies van het bestuur van de VGN aan de ontwikkelingsgroep eindtermen basisvorming voor geschiedenis en staatsinrichting

I. Algemene opmerkingen

1.1 Over het algemeen bestaat er een grote waardering voor de inspanningen van de commissie onder soms moeilijke omstandigheden.

Zeker de algemene uitgangspunten en doelstellingen van het rapport, zoals geformuleerd in de hoofdstukken 1 en 2 vinden in grote lijnen instemming bij de geraadpleegde docenten en commissies. Over de concrete uitwerking in hoofdstuk 3 daarentegen heerst grote ontevredenheid.

1.2 Het taalgebruik is voor verbetering vatbaar. Het rapport moet meer naar de docenten worden toegeschreven hetgeen kan gebeuren door 'jargon' te vervangen door concrete formuleringen en eventueel voorbeelden toe te voegen. Van docenten voor de leeftijdscategorie 12-16 jaar mag niet verwacht worden dat zij in bijzonderheden op de hoogte zijn van theoretische ontwikkelingen binnen ons vakgebied.

1.3 Het verdient aanbeveling het begrippenkader duidelijker te omschrijven en daarbij aansluiting te zoeken bij de eerdere adviezen van HEG en BRUG. Dat gaat een 'Babylonische spraakverwarring' tegen bij toekomstige gedachtenwisselingen over ons vak. Hierbij valt te denken aan de typering van aspecten: 'sociaal', 'politiek', 'economisch' en 'cultureel', aan de omschrijving van de periodisering volgens maatschappijgeschiedenis en aan de omschrijving van vaardigheden.

1.4 Het verdient evenzo aanbeveling om gemaakte keuzes te verantwoorden bijvoorbeeld

- overzicht vs. thematische benadering;
- de verhouding tussen geschiedenis en staatsinrichting;
- de spreiding van stof over tijd, regio's en aspecten.

II. Nadere beschouwing over het rapport

2.1 Op de passages over de visie op vakonderdelen geschiedenis en staatsinrichting is essentiële detailkritiek maar ondanks de grote verscheidenheid in de wereld van vakhistorici en docenten in Nederland zijn de verschillen over de algemene doelstellingen voor dit schoolvak niet groot. De overgrote meerderheid vindt, dat G en S moet leiden tot bestaansverheldering, het verwerven van kennis, inzichten, vaardigheden en relevante houdingen die bruikbaar zijn in het dagelijks leven. Het slechts reproduceren van overzichtskennis wordt dan ook categorisch afgewezen.

2.2 De keuze van de commissie voor thema's in chronologische volgorde, in aansluiting op de reeds jarenlang ingeburgerde praktijk, vindt algemene waardering.

2.3 De omschrijving van eindtermen mag niet zo gedetailleerd zijn, dat de vrijheid van inrichting van onderwijs wordt aangetast.

2.4 De commissie spreekt uit, dat (veel van) de uitwerking van de Eindtermen aan de scholen moet worden overgelaten. Helaas is de gedetailleerde aanbieding van de eindtermen daarmee volkomen in tegenspraak.

2.5 De commissie zegt te willen aansluiten bij de eindtermen en de praktijk van het basisonderwijs. Dat wordt echter op een aantal punten niet zichtbaar gemaakt:

- ten aanzien van leerlingen die *geschiedenis* hebben gehad tegenover die met *wereldoriëntatie*;
- het werken met en het ordenen van het verleden met behulp van maatschappijtypen wordt niet consequent overgenomen en uitgewerkt.

De eindtermencommissie moet derhalve suggesties doen voor de aanpak van deze aansluitingsproblematiek.

2.6 De kritiek in het vorige punt hangt samen met de constatering, dat het advies ontwikkelings- en leerpsychologisch slecht gefundeerd is.

Het advies verliest de leerlingen, zeker die uit *Mavo en Lbo*, teveel uit het oog. De geformuleerde eindtermen streven een veel te abstract en hoog niveau na, vooral bij het vakonderdeel staatsinrichting. De commissie zou dit in haar vervolgadvis kunnen verhelpen door een duidelijke relatie aan te brengen tussen leerstofelementen en beheersingsniveaus, door concretisering en een didactische verantwoording.

2.7 Algemeen wordt benadrukt, dat de hoeveelheid leerstofelementen afgezet tegen het aantal beschikbare uren volstrekt onrealistisch is: het aantal eindtermen dient drastisch teruggebracht te worden. Ook vraagt men zich af of de commissie de urenverhouding geschiedenis/staatsinrichting mogelijk ontleent aan een officieel stuk, dat ons onbekend is. (?)

Zo niet, dan is een verantwoording wenselijk van de gehanteerde verdeling.

2.8 De mate van integratie van geschiedenis en staatsinrichting roept vragen op. Het is te betreuren, dat vooral door het uitblijven van een uitspraak van het Ministerie over het onderdeel staatsinrichting in de vakkencombinatie geschiedenis en staatsinrichting over de te volgen koers onduidelijkheid blijft bestaan. De keuze van de commissie wordt vooralsnog beschouwd als te losstaand van geschiedenis, de gebruikte formuleringen als te abstract.

De implicaties voor het onderwijs dienen te worden uitgewerkt om tot een juiste beeldvorming te kunnen komen.

III. Nadere kritiek op hoofdstuk 2

In het algemeen is de waardering voor hoofdstuk 2 groot, maar toch zijn er nog essentiële suggesties om het geheel te verfijnen en aan te scherpen.

3.1 Er wordt gepleit voor een gelijkwaardige beschrijving van alle in het advies genoemde doelstellingen: kennis, inzicht, vaardigheden en handelingen. Uitgesproken onduidelijk vindt men de opvatting van de commissie over houdingen.

3.2 De aanduiding 'het culturele erfgoed' roept wrevel op. Wie bepaalt de inhoud en weerspiegelt die inhoud dan niet te veel de waarden en normen van de heersende groepen in de samenleving?

3.3 De bepleite aandacht voor vrouwenemancipatie en onze multiculturele samenleving wordt in de formulering van de algemene doelstellingen niet geheel waargemaakt. Leerlingen dienen systematisch te worden geconfronteerd met machtsverhoudingen in de maatschappij: de verhouding tussen standen/klassen, man/vrouw, etnische groepen en culturen.

3.4 Het verdient aanbeveling tot een handreiking voor docenten te komen voor leerstofkeuze en ordening daarvan door een aantal basisvoorwaarden en criteria voor de ontwikkeling van thema's te formuleren en ook uit te werken. Een doorzicht systeem van leerstofontwikkeling zou het resultaat zijn.

Bij basisvoorwaarden kan allereerst gedacht worden aan 'aandachtsgebieden' die herkenbaar zijn voor leerlingen van 12-16 jaar, aan historische benaderingswijzen die bruikbaar zijn voor leerlingen van deze groep en aan een lijst van basisbegrippen voor dit schoolvak.

Aandachtsgebieden als gezin-familie-samenleving, sociale verhoudingen, onderwijs en opvoeding etc. sluiten beter aan bij de in het WRR-rapport genoemde aspecten van bruikbaarheid, ontwikkeling en cultuur. Leerlingen kunnen hierdoor hun betrokkenheid bij geschiedenis vergroten, meer zicht krijgen op het verleden en de veelzijdigheid van geschiedenis ervaren.

3.5 Het is gewenst, dat de commissie een verantwoording geeft van de benaderingswijzen die bij het schoolvak G en S toepasbaar en haalbaar zijn. Thans wordt de keuze voor de maatschappijtypen uitgewerkt tot 1500 en daarna valt men terug op de traditionele tijdperken. Een suggestie is om de maatschappijtypen op de chronologische lijn in te vullen, aandachtsgebieden per maatschappijtype uit te werken en daarbij de belangrijkste historische categorieën aan te geven (processen, structuren, evenementen, personen, groepen, ideeën en waarden). Zo kan er tevens een basis gelegd worden voor het aanbrengen van niveau-onder-

scheid. Een andere voorwaarde om dit te bereiken is volgens sommige reacties het selecteren en vastleggen van een voorlopige en beperkte lijst van basisbegrippen.

Aldus werkend kan een opsomming zoals in 2.6 vermeden worden en wordt automatisch het aantal eindtermen beperkt. De commissie kan volstaan met het aangeven van maatschappijtypen, aandachtsgebieden, indicaties voor verplichte/noodzakelijke thema's en criteria voor het ontwikkelen van thema's. Een thema moet dan wel aan vakinhoudelijke, pedagogisch-didactische en vormcriteria voldoen.

vakinhoudelijk:

- in overeenstemming met de algemene doelstellingen van het rapport;
- passen in de genoemde aandachtsgebieden en benaderingswijzen;
- een aantal basisbegrippen bevatten;
- probleemgericht worden aangeboden en een aantal basisideeën, kern- en deelvragen omvatten;
- gekoppeld worden aan maatschappijtypen, cultuur- en tijdperiodes;
- chronologisch worden ingekaderd (een lengtedoorsnee per jaar?);
- een herhalend, herkenkend karakter hebben en verwijzen naar reeds behandelde thema's en basisbegrippen.

pedagogisch-didactisch:

- de belangstelling/leefwereld van deze leerlingen;
- het taalniveau van de leerlingen op de twee niveaus;
- gedifferentieerde opdrachten;
- toepassen van reeds geleerde vaardigheden en het leren van nieuwe;
- toetsen van kennis, inzicht en vaardigheden.

vorm:

om de door scholen uit te werken thema's herkenbaar en uitwisselbaar te maken dient de commissie bij een paar uitgewerkte voorbeeldthema's naast het bovenstaande ook rekening te houden met:

- probleemgerichtheid van het thema uitgaande van hedendaagse vraagstellingen;
- een uitgewerkte analyse en structuur van het thema:
 - waarom wordt dit thema gekozen?
 - welke basisideeën en -begrippen, benaderingswijzen, kern- en deelvragen komen bij dit thema aan de orde?
 - welke structuurbegrippen en vaardigheden worden aangeleerd?
 - hoe wordt dit thema in de tijd geplaatst?
 - welke mogelijkheden tot differentiatie zijn er?

IV. Kritiek op hoofdstuk 3: de concrete doelstellingen

Volgens velen is de inhoud van dit hoofdstuk onaanvaardbaar omdat de geformuleerde uitgangspunten en beoogde doelstellingen niet worden waargemaakt bij de uitwerking in concrete doelstellingen.

Zou de commissie uitgaan van de bovengenoemde basisvoorwaarden en criteria voor het ontwikkelen van thema's, dan is het niet nodig zoveel thema's op te sommen en verplicht te stellen. Uitgewerkte voorbeeldthema's kunnen als leidraad voor docenten dienen. Misschien kan de commissie het best volstaan met generaliseerbare begrippen. De concrete invulling kan aan docenten en auteurs worden overgelaten.

Naast de opmerkingen, die eerder in deze reactie staan vermeld:

- te veel politieke geschiedenis in vergelijking met economische-, sociale- en culturele-, te Europacentrisch;
- te veel 20e eeuw;
- de Griekse en Joods-christelijke geschiedenis mogen niet ontbreken;
- het niveauverschil mag niet samenvallen met kennis voor het algemene en inzicht voor het hogere niveau.

SAMENVATTEND

De inhoud van dit rapport is in deze vorm in de praktijk niet te realiseren maar kan als basis dienen, met verwerking van bovenstaand commentaar, voor een tweede versie. Daarbij zijn uitspraken wenselijk over de toetsing van eindtermen en over de verwachte behoefte aan nascholing.

Bestuur

De onderwerpen voor het CSE 1991 zijn gelijk aan die van 1990, dus vrouwengeschiedenis, en Nederland rond WO II.

Er zijn nieuwe opdrachten voor de ontwikkelingsgroepen voor de eindtermen voor de basisvorming verstrekt. Hoewel het ministerie de herziene adviezen binnen wil hebben op 15 mei, lijkt er op dit punt nog wel enige speling te bestaan.

In grote lijnen komen de nieuwe ministeriële richtlijnen op het volgende neer:

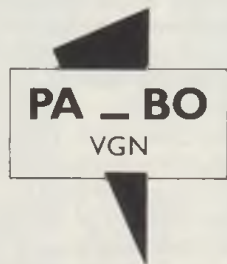
De eindtermen dienen globaler te worden geformuleerd waarbij er een ruimte in de omschreven stofkeuze van 25 procent moet blijven, om zelf als school te kunnen invullen. Overigens staat er ook in dat de eindtermen zo exact en eenduidig mogelijk geformuleerd dienen te zijn. Er moet natuurlijk aandacht worden besteed aan het Lbo. Ook het

niveauonderscheid dient verder ontwikkeld te worden. Er moet veel meer afstemming plaatsvinden tussen de verschillende vakken.

Aan alle groepen wordt verzocht over de nieuw geformuleerde eindtermen 'enige' veldraadpleging te doen. Dit om de haalbaarheid ervan te kunnen adstrueren. Ook moeten er nog/weer deskundigen worden geraadpleegd.

Het bestuur heeft aan de hand van de adviezen uit de commissies van de VGN en van leden als privépersoon een advies uitgebracht aan de ontwikkelingsgroep die belast is met de eindtermen. De resultaten van de veldraadpleging op 18 maart zijn hierin verwerkt.

Joke van der Leeuw

Samenstelling van de commissie

Na onze oproep in 'Kleio' meldde zich als kandidaat-lid voor de

commissie PA-BO Theo Beker, geschiedenisdocent aan de Hogeschool Zeeland. Hij was aanwezig in onze vergadering van 7 april en is bereid om lid van onze commissie te worden. Wij hebben hem aan het Algemeen Bestuur ter benoeming voorgedragen. Zijn adres is: Singelstraat 28, 4331 SV Middeburg, tel. 01180-27981. Hij neemt in de commissie de plaats van Anita Burlet in. De commissie blijft aldus bestaan uit twee onderwijsgeevenden uit het Basisonderwijs en uit twee onderwijsgeevenden, die verbonden zijn aan een Lerarenopleiding Basisonderwijs.

Namens de commissie PA-BO heeft Frans Govers zitting in de commissie 12- tot 16-jarigen. Frans heeft momenteel te veel werkzaamheden en heeft daarom moeite bedanken voor het lidmaatschap van de commissie 12- tot 16-jarigen. Wij danken hem hartelijk voor de manier waarop hij het belang van de doorgaande lijn van 6 tot 16 jaar in deze commissie onderstreept heeft. Helaas kan de commissie PA-BO voor Frans geen opvolger leveren.

Vergadering van 7 april 1989

In onze vergadering van 7 april 1989 in Amersfoort

- maakten we kennis met Theo

Beker;

- bliken we terug op de jaarvergadering van de VGN;
- bespraken we de 'ontslagaanvraag' van Frans Govers voor '12-16';
- informeerden we ons over de plannen van het CITO om (experimenteel) periodiek te gaan peilen op het gebied van geschiedenis en staatsinrichting in de basisschool;
- beschouwden we de studiemiddag van 22 maart in Amsterdam over het historische jeugdboek als hulpmiddel in het geschiedenisonderwijs na;
- maakten we plannen voor nieuwe activiteiten:
 - ★ het kritisch volgen van nieuwe initiatieven van uitgevers op het gebied van geschiedenis en staatsinrichting voor de basisschool;
 - ★ analyse en beoordeling van het aanbod voor geschiedenis en staatsinrichting van de schooltelevisie;
 - ★ recensering van geschiedenis- en staatsinrichtingmateriaal voor het documentatiecentrum in de basisschool;
 - ★ het kritisch volgen van ontwikkelingen op het gebied van 'geestelijke stromingen' in de basisschool;
 - ★ het inventariseren en kritisch volgen van ontwikkelingen op het gebied van geschiedenis en staatsinrichting voor de basis-

school via de computer.
De volgende vergadering is op 19 mei a.s. opnieuw in Amersfoort.

Studiemiddag over het historische jeugdboek op 22 maart

Op 22 maart organiseerde de commissie PA-BO een studiemiddag over het historische jeugdboek als hulpmiddel in het geschiedenis-onderwijs. Dit gebeurde in samenwerking met uitgeverij Leopold. De middag vond dan ook plaats in het pand van de uitgeverij, Singel 262 in Amsterdam. Nadat uitgeverster Liesbeth ten Houten de aanwezigen welkom geheten had, hield Cees van der Kooij een inleiding over het historische jeugdboek als genre en als hulpmiddel in het geschiedenis-onderwijs. De nadruk in zijn verhaal lag op de wijze van gebruik en op mogelijke verklaringen voor het feit, dat gebruik van historische jeugdboeken in de les toch maar beperkt plaatsvindt.

Vervolgens hield Tonny Vos-Dahmen von Buchholz een inleiding over de manier waarop zij haar historische (jeugd)boeken schrijft en welke problemen zij daarbij ondervindt. Zij illustreerde haar betoog met voorbeelden uit recent verschenen boeken van haar hand. Tot slot toonde zij hoe op verschillende scholen met haar boeken gewerkt is. Daarna ontstond een geanimeerde discussie, onder meer over de vraag voor welke lezers getekende illustraties wel en voor welke deze niet meer interessant zijn en over de geografische namen in de in de prehistorie spelende boeken van Tonny Vos.

Cees van der Kooij dankte de gastvrouw, de inleidster en de aanwezigen en sprak de hoop uit dat dit contact tussen uitgeverij Leopold en de VGN niet eenmalig zal blijven.

Eindtermen geschiedenis en staatsinrichting voor de basisschool

De eindtermen geschiedenis en staatsinrichting voor de basisschool, opgesteld door de SLO – met leden van de commissie PA-BO in de resonansgroep – zijn gepubliceerd als deel 6 in de (groene) basisonderwijsserie: *Advies over de voorlopige eindtermen basisonderwijs: Aardrijkskunde, Geschiedenis, Maatschappelijke verhoudingen, waaronder staatsinrichting, Geestelijke stromingen, Bevordering van sociale redzaamheid waaronder gedrag in het verkeer en Bevordering van gezond gedrag*. Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 's-Gravenhage 1989.

Deze uitgave is te bestellen bij DOP, Postbus 20014, 2500 EA 's-Gravenhage, tel. 070-789885 onder vermelding van ISBN 90.346.1791.2. De publikatie kost f 5,00.

Cees van der Kooij

CSE- besprekingen 1989

Datum
dinsdag 23 mei

Tijden
16.30-17.45 uur Mavo/Vwo
17.45-19.00 uur Havo
(behalve indien er een andere tijd is vermeld.)

In een aantal afdelingen is er geen Mavo bespreking (gebrek aan belangstelling in 1987/1988).

Plaatsen
Afdeling ALKMAAR, J. Post, Mavo, Gording 124, Hoorn (Kersenbogerd).
Afdeling AMSTERDAM, Gaasterland S.G. MDGO, Gaasterlandstraat 5, Amsterdam.
Afdeling ARNHEM, Chr. Streeklyceum, Bovenbuurtweg 1, Ede.
Afdeling NIJMEGEN, Canisius College Mater Dei, Berg en Dalseweg 207, Nijmegen.
(Mavo, Havo en Vwo 16.30 uur.)
Afdeling DEN BOSCH, St. Jans-

lyceum, Sweelinckplein 3, Den Bosch.
Afdeling BREDA, O.L. Vrouwe-lyceum, Paul Windhausenweg 11, Breda.
(alleen Havo en Vwo)
Afdeling EINDHOVEN, Anton van Duinkerken S.G., Locht 117, Veldhoven.
Afdeling GOES, Willibrordcollege, Fruitlaan 3, Goes.
(Mavo/Vwo 16.30-18.00 uur; Havo 18.00-19.30 uur)
Afdeling GRONINGEN, Zernikecollege, Helperbrink 30, Groningen.
(alleen Havo/Vwo)
Afdeling DEN HAAG, 1e VCL, Van Stolkweg 35, Den Haag.
Afdeling HAARLEM, Spaarne Scholengemeenschap, Zwemmerslaan 2, Haarlem.
Afdeling HEERLEN, Eijckhagencollege, Eijckhagenlaan 31, Landgraaf.
(Mavo/Vwo 16.00 uur; Havo 17.00 uur)

Symposium Archeologie en onderwijs

Plaats: Nationaal Hunebedden Informatiecentrum, Bronnegerstraat 12, Borger (Drenthe)

Datum: vrijdag 26 mei 1989

- 14.00 u. *Opening* door drs. H. Klompmaker, coördinator van het Nationaal Hunebedden Informatiecentrum.
- 14.15 u. *Onderwijs en een archeologisch museum* door de heer T. Bosman, educatief medewerker van het Provinciaal Drents Museum.
- 14.45 u. *Met je vingers aan het verleden* door drs. A.W. van Duijn.
- 15.15 u. Vragenronde
- 15.30 u. Theepauze
- 15.45 u. *Prehistorie in perspectieven*. Kanttekeningen van een archeoloog bij recente ontwikkelingen in de leerstofkeuze.
door drs. B. Huisjes, secretaris van de onderwijscommissie van de Stichting Nederlandse Archeologie.
- 16.15 u. Vragenronde
- 16.30 u. Vertoning van 'De fascinerende wereld van de hunebedbouwers', film vervaardigd in opdracht van het Nationaal Hunebedden Informatiecentrum.
- 16.50 u. Rondgang door het informatiecentrum.
- 17.30 u. Eetpauze

- 18.30 u. *Prehistorie in het basisonderwijs*
door drs. C.G. van der Kooij, docent geschiedenis en geschiedenisdidactiek aan de Rijks-hogeschool Groningen (Pabo).
- 19.00 u. *Prehistorie in het voortgezet onderwijs*
door drs. F. Dijkstra, vakdidacticus geschiedenis aan de Noordelijke Hogeschool.
- 19.30 u. Vragenronde.

De aanmelding voor het symposium kan schriftelijk of telefonisch geschieden, waarbij in volgorde van binnenkomst een plaatsje zal worden gereserveerd. De kosten bedragen f 50,- p.p., waarbij de avond(brood)maaltijd en het lessenpakket 'De fascinerende wereld van de hunebedbouwers', alsmede een verslag van de bijeenkomst zijn inbegrepen.

Aanmelding: Nationaal Hunebedden Informatiecentrum, Bronnegerstraat 12, 9531 TG Borger. Tel. 05998-36374.

Symposium De geschiedenis van de Nederlands-Russische betrekkingen

Het symposium wordt op dinsdag 6 juni in het Rijksmuseum te Amsterdam gehouden. De opening is om 10.00 uur door de Ruslandkenner, de heer E.H. van Eeghen.

Er zullen in totaal twaalf sprekers zijn, waarvan zeven uit Nederland en vijf uit de Sovjet-Unie. Iedereen krijgt twintig minuten spreektijd. Aansluitend is er na iedere sprekerbeurt 15 minuten tijd voor discussie.

Het is in dit stadium nog niet bekend welke sprekers uit de Sovjet-Unie zullen komen. Ook de onderwerpen zijn nog niet bekend. Wel is ons van Sovjetzijde verzekerd dat zij sprekers zullen afvaardigen. De zeven sprekers uit Nederland zijn:
drs. H. van Koningsbrugge, diplomatieke commercie ten tijde van de Noordse Oorlog;
prof.dr. A.H. Huussen, de Nederlandse kerkelijke gemeenten in Moscovië (c.1625-1725);
prof.dr. B. Naarden, het Nederlandse Ruslandbeeld in het algemeen en door de eeuwen heen als specifiek onderdeel van het West-europees Ruslandbeeld;
drs. E. Okhuizen, het Nederlandse kaartbeeld van Rusland, eind 16de – begin 18de eeuw;
prof.dr. W.R. Veder, een overzicht

Afdeling HENGLO, Twents Carmellyceum, Lyceumstraat 56, Oldenzaal
(alleen Havo en Vwo)
Afdeling LEEUWARDEN, RSG, Douwe Kalma Leane 2, Leewarden (wijk Westeinde).
Afdeling MAASTRICHT, Stedelijk Lyceum en Havo, Eenhoorn-singel 100, Maastricht.
(afhankelijk van de belangstelling. Belangstellenden dienen zich telefonisch aan te melden 043-430036; Mavo, Havo en Vwo 16.00 uur)
Afdeling UTRECHT, College Blaucapel, Winklerlaan 373, Utrecht (Tuindorp-Oost).
Afdeling ZUTPHEN, Baudartiuscollege, Isendoornstraat 1, Zutphen.
Afdeling ZWOLLE, RSG, Lassuslaan 230, Zwolle Noord.
Afdeling ROTTERDAM, St. Laurenscollege, Wagenaarlaan 6, Hillegersberg.

van vertalingen van het Nederlands in het Russisch sinds de zestiende eeuw;
 drs. C.A.L.M. Willemsen, Russische literatuur in vertaling in het Nederlands, toegespitst op het werk van de literator Van der Mey;
 drs. E.H. Wijnroks, Jan van de Walle en de Nederlandse zijdehandel op Rusland, eind zestiende, begin zeventiende eeuw.

De voordrachten zullen in het Engels worden gehouden.
 De toegang is gratis.
 In het Rijksmuseum wordt ook een tentoonstelling gewijd aan dit onderwerp.

• Stichting Atlas Van Stolk

Historisch

• Het Schielandshuis

Museum

• De Dubbele Palmboom

Rotterdam

• Het Zakkendragershuisje

Van Nieuwsprent tot Persfoto vier eeuwen visuele verslaggeving

Tot en met 2 juli 1989 is in het Schielandshuis de tentoonstelling 'Van Nieuwsprent tot persfoto', vier eeuwen visuele verslaggeving te zien.

Deze tentoonstelling van de Atlas van Stolk wordt gehouden in het kader van het 150-jarig bestaan van de fotografie.

Vanaf het einde van de 16de eeuw werden nieuwsprenten verspreid van actuele gebeurtenissen als feestelijkheden, belegeringen, veldslagen of rampen als de ontploffing van het kruisvaartschip in Leiden in 1807. De uitvinding van het fotografisch procédé door de Fransman Daguerre in 1839 betekende het begin van de ontwikkeling van de fotografie. De ontwikkeling van de krant kwam pas goed op gang nadat in 1869 het dagbladzegel werd afgeschaft en enige tijd later ook de papierenprijs omlaag ging. De illustrering van de krant liet nog enige tijd op zich wachten. Voor de dagbladen was namelijk een snelle reproductietechniek van de foto vereist. Zo kwam de NRC pas in 1927 met een geïllustreerd bijblad. Daarentegen werkten weekbladen als de *Hollandsche Illustratie* en de *Katholieke Illustratie* al vanaf het begin van hun oprichting in de tweede helft van de 19de eeuw met afbeeldingen.

Kort na 1900 werden de eerste fotopersbureaus opgericht, die zorgden voor de verzameling en distributie van foto's.

Op de tentoonstelling zijn ook di-

verse camera's te zien, waaronder een zogenaamde 'detective' waarmee ongemerkt gefotografeerd kon worden. Daarnaast toont de expositie enkele inzendingen uit de afgelopen 15 jaar voor de zilveren camera, de wisselprijs voor de beste Nederlandse persfoto.

Stedelijk Museum De Lakenhal

Leiden in gaslicht.
Een stad in verandering.
1800-1900

In de vorige eeuw is Leiden op verschillende gebieden enorm veranderd. De Leidenaars uit die tijd hebben dat aan den lijve ervaren. Zij konden gebruik maken van snellere vervoermiddelen. Misschien kwamen zij in grote fabriekshallen te werken, moesten zij zich bezinnen over allerlei nieuwe geloofsopvattingen en kregen zij een stem in het stadsbestuur. De kans bestond dat zij als één van de eersten hier op de foto werden gezet, of dat zij één van de eerste leerlingen waren van de nieuwe Practische Ambachtsschool.

Waarschijnlijk waren de inwoners van Leiden niet altijd gelukkig met de 'vooruitgang', zeker niet diegenen die naast een fabriek woonden, waar een pas in gebruik genomen stoommachine stinkende rook en een enorm lawaai in de buurt verspreidde. Achteraf bezien zal ook de huidige stadsbewoner bedenkingen hebben, bijvoorbeeld tegen de voortvarendheid van het toenmalige bestuur om een aantal mooie stadspoorten en molens te slopen.

Kortom, een tentoonstelling gewijd aan de negentiende eeuw en haar veranderingen.

De tentoonstelling LEIDEN IN GASLICHT duurt tot en met 4 juni 1989. Ter gelegenheid hiervan verscheen bij uitgeverij Matrijs in Utrecht de catalogus *Leiden in gaslicht*, die f 24,95 kost.

Oude Singel 28-32,
Leiden.

De Europese verkiezingen in de klas

In juni 1989 worden voor de derde keer verkiezingen voor het Europees Parlement gehouden. Met het oog op deze verkiezingen heeft het CEVNO voor u een aantrekkelijk pakket van onderwijsmaterialen over de/het Europese Gemeenschap/Europees Parlement samengesteld. Wanneer u dit pakket aanschaft kunt u er zeker van zijn dat uw school goed gedocumenteerd is op het gebied van de Europese Gemeenschap. Het pakket biedt niet alleen mogelijkheden om Europa in het algemeen te behandelen, maar ook in thema's (landbouw, rijk/arm). Daarbij levert dit pakket u naast een prijsvoordeel ook gratis materiaal over de EG.

Het pakket onderwijsmaterialen over de EG omvat:

Algemeen

1 ex. *Het Europees Parlement*, boek met o.a. leesteksten, lessuggesties, een proeve van een deelschoolwerkplan (f 18,-).

1 ex. *Informatiedossier Europese*

Integratie met tabellen, diagrammen, kaarten en (fragmenten van) artikelen over o.a. landbouw, industrie en handel (f 10,-).

1 ex. *De EG, wat heb ik er aan?*, boek, de EG vanuit economisch-geografisch perspectief, lessenserie met handleiding (f 15,-).

1 ex. *ABC van de EG*, een gids voor het onderwijs met Europese kernwoorden, de instellingen, ontstaan, toekomst, historische data, lessuggesties, onderwijsmateriaal-overzichten, adressen en de verkiezingen. Een handzaam naslagwerkje (f 10,-).

Thematisch

1 ex. *Het Europees landbouwbeleid en Nederland*, boek met teksten, schema's, grafieken en kaarten (f 16,50).

1 ex. *Rondom Zuid-Italië*, boek over de economische, geografische, historische en maatschappelijke aspecten van een relatief arm landsdeel in de Europese Gemeenschap (f 25,-).

De totale waarde van het pakket bedraagt f 94,-. Ter gelegenheid van de verkiezingen voor het Europees Parlement kunt u via dit eenmalige aanbod het pakket bestellen voor f 79,- (excl. verzendkosten).

Daarnaast ontvangt u gratis, namens het Voorlichtingsbureau van het Europees Parlement en de Europese Commissie:

- een boekje over de interne markt, 1992;
- een brochure over het Europees Parlement;
- Europa in cijfers, een prachtig uitgevoerd boekje met actueel cijfermateriaal;
- een diaserie over het Europees Parlement met toelichting per dia;
- drie posters ter gelegenheid van Europese verkiezingen;
- exclusief voor KLEIO-lezers 1 videoband op VHS-systeem over Jean Monnet, de vader van Europa (20 minuten).

U kunt het pakket bestellen bij het CEVNO, Nassauplein 8, 1815 GM. Alkmaar. Tel. 072-118502.

**STICHTING
BURGERSCHAPSKUNDE**
Nederlands Centrum voor Politieke Vorming

Politieke vluchtelingen:
themanummer van het
tijdschrift Politieke en
Sociale Vorming

Syrische vrouwen het land uitgezet; vluchtelingen klagen over opvangcentrum Schiphol-oost; asielzoekers in hongerstaking. Zomaar wat krantekoppen van de laatste tijd. Momenteel zijn

GASTSPREKERS

1

tien miljoen vluchtelingen gedwongen elders asiel te zoeken. Iedereen heeft het recht om in andere landen asiel te zoeken en te genieten tegen vervolging, zegt artikel 14 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Hoe waar is deze uitspraak op dit moment? Op welke internationale bescherming kunnen vluchtelingen een beroep doen? Wat zijn voor vluchtelingen de consequenties van de éénwording van Europa?

De redactie van Politieke En Sociale Vorming belicht, in samenwerking met VluchtelingenWerk Nederland, de vluchtelingenproblematiek van een aantal kanten.

De prijs voor dit themanummer is f 8,50. Verkrijgbaar in de goede boekhandel of rechtstreeks bij Stichting Burgerschapskunde, Postbus 349, 2300 AH Leiden. Tel. 071-121841.

Ook nog verkrijgbaar is het themanummer over gastsprekers, waarin een aantal belangrijke organisaties uitleggen wat zij het onderwijs kunnen bieden – veel feitelijke informatie en adressen.

Teylers Museum/ Haarlem

De foto's van Breitner

Tentoonstelling van
8 april t/m 18 juni 1989

Van de kunstschilder George Hendrik Breitner (1857–1923) is bekend dat hij een grote passie had voor fotografie. Een aantal foto's van zijn hand hebben bekendheid gekregen, echter tot heden maar in kleine kring. Het afdrukken van zijn collectie negatieven van ca. 2000 stuks – vanwege de kwetsbare staat waarin zij zich bevindt – heeft onlangs geleid tot verrassende nieuwe inzichten over Breitner als fotograaf. Deze 'nieuwe' foto's zijn de aanleiding voor een grote overzichtstentoonstelling van het fotografische oeuvre van Breitner in Teylers Museum te Haarlem.

Schijnbaar driftig fotograferend heeft Breitner zich, zonder een al te duidelijk technisch kunnen, een voor die tijd zeer open en spontane stijl eigen gemaakt. Immers, de meeste bekende foto's van zo'n eeuw geleden komen op ons nu strak geposeerd en statisch over. Breitner daarentegen blijkt echter op een bijna 'snapshotachtige' wijze beelden uit zijn directe omgeving vereeuwigd te hebben. Beelden van het dagelijkse leven in een drukke Amsterdamse samenleving, vol vaart en beweging: het straatleven, ambachten, schepen, paarden, bouwputten en de oprukkende stad.

Ter gelegenheid van deze expositie verschijnt er van de hand van de Breitner-kenner Paul Hefting, een monografie. In deze uitgave van de SDU wordt in vele foto's het beeld van Breitner als fotograaf zichtbaar.

Speciaal voor de hoogste klassen van het basisonderwijs is in samenwerking met Stichting Kreater te Haarlem een schoolproject rond de Breitnerfoto's ontwikkeld. Het zelf fotograferen met een 'camera obscura' is daar een onderdeel van.

Voor informatie hierover: Teylers Museum, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem. Tel. 023-319010.

STICHTING
MILIEU-
EDUCATIE

Catalogus 1989

De nieuwe catalogus 1989 van SME is uit. De catalogus geeft informatie over 80 uitgaven van SME. De catalogus 1989 is gratis en telefonisch aan te vragen: 030-713734.

VALO M en M

Op 6 oktober 1988 werd een studiedag gehouden over de rol van M en M vakken – aardrijkskunde, economie, geschiedenis en staatsinrichting, gezondheidskunde en maatschappijleer – in het voortgezet onderwijs. De inleidingen die toen gehouden zijn werden gebundeld samen met korte artikelen over functie en inhoud van de verschillende vakken, die deel uitmaken van de sectie Mens en Maatschappij.

Er is nog een aantal exemplaren kosteloos verkrijgbaar. Aanvragen bij: VALO mens- en maatschappijwetenschappen, Postbus 2061, 7500 CB Enschede. Tel. 053-840840.

Ongehoord en ongezien geregistreerd

Film en video

In maart 1989 verscheen een supplement van de Film en Video-catalogus van de Rijksvoorlichtingsdienst Mediatheek (postbus 2006, 2500 EA 's-Gravenhage, tel. 070-564201). Dit supplement bevat verschillende titels, die goed te gebruiken zijn in het geschiedenis- en staatsinrichtingsonderwijs.

Video

Overleven in een Japans kamp tijdens de Tweede Wereldoorlog is het centrale thema in de speelfilm 'Empire of the sun' van Steven Spielberg. Deze speelfilm is nu op video verkrijgbaar: 98 min., kleur, Nederlandse ondertiteling, f 449,- (Warner Home Video). Te bestellen door f 454,- over te maken op bankrekening 23.22.95.999: NCB, Hilversum, t.n.v. Warner Home Video. De film is vanzelfsprekend ook in de videospecialzaken te huur.

Geluidscassette

Het Nederlands Omroepmuseum (Melkpad 34, 1217 KD Hilversum, tel. 035-773450) heeft een LP met historische opnamen heruitgebracht als geluidscassette: 'Stemmen des tijds' (1936). Het bandje bevat historische geluidsfragmenten uit 1936, die aan elkaar gepaard worden door Anne van Egmond en Ger Lugtenburg. Hoewel de fragmenten over het algemeen aan de korte kant zijn, kunnen ze heel goed ingezet worden in de les: Colijn, Mengelberg, Vogt, Wilhelmina, Han Hollander, Buziau, Dudok, Plesman, Snip en Snap, Tuschinski, Juliana en Bernhard en Tjarda van Starkenborgh Stachouwer komen o.m. aan het woord. In hun toelichting trekken de commentatoren de lijn van de geschiedenis na 1936 door.

'Stemmen des tijds' (1936) kost f 15,-, over te maken op giro 3753569 van de Stichting Nederlands Omroepmuseum te Hilversum onder vermelding van 'cassette 1936'.

Cees van der Kooij

Studiereis naar Florence in de herfstvakantie

Zoals aangekondigd in Kleio 2/1989 organiseert de vakgroep geschiedenis van de Hogeschool Midden-Nederland te Utrecht in de komende herfstvakantie een studiereis naar Florence. Het programma is als volgt:

zaterdag 14 oktober

Vertrek per touringcar uit Utrecht; diner en overnachting in Zuid-Duitsland;

zondag 15 oktober

Aankomst in Florence, diner en overnachting;

maandag 16 t/m vrijdag 20 oktober

Rondleidingen in onder andere de Dom, de Doopkerk (Deuren!), het Uffizi-museum, de S. Croce (Giotto), de S. Lorenzo, Palazzo Vecchio, het Bargello-museum, de Accademia (David van Michelangelo), het San Marco-klooster (Fra Angelico).

Dagexcursie naar Siena en San Gimignano

zaterdag 21 oktober

Terugreis; diner en overnachting in Zuid-Duitsland.

zondag 22 oktober

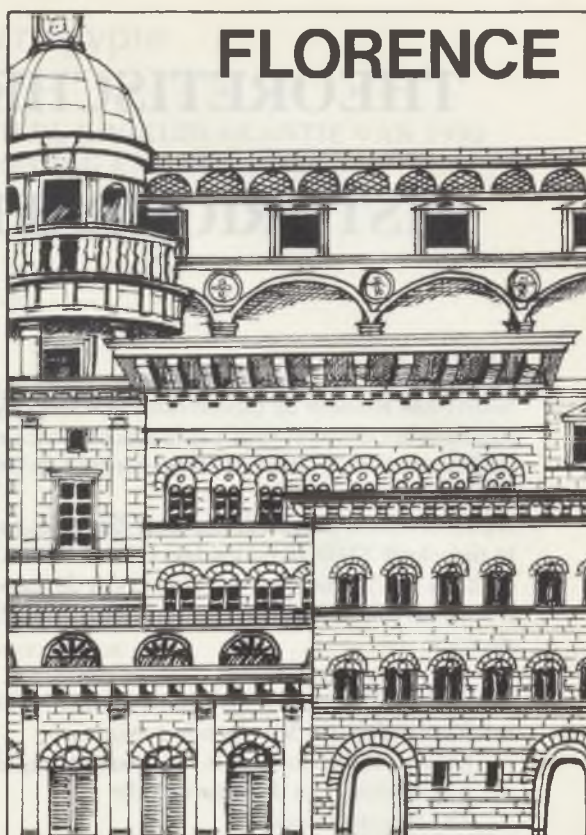
Aankomst in Utrecht.

In de prijs zijn inbegrepen: reis en verblijf in 2-pers. hotelkamer met bad of douche, halfpension (ontbijt plus diner), rondleidingen, entrées en excursies, premie annuleringsverzekering, introductiedag in Utrecht in september.

Nadere inlichtingen kunt u verkrijgen door te bellen met H. Schrijnemakers (03432-2417), dinsdag t/m vrijdag tussen 19.00 en 22.00 uur. Voor de zomervakantie krijgen de deelnemers bericht.

Omdat zich reeds voldoende deelnemers hebben gemeld, is de prijs met f 100,- verlaagd tot f 1290,- p.p.

Er zijn nog enkele plaatsen beschikbaar. Men kan zich opgeven door storting van f 250,- op giro 3180013 t.n.v. Hogeschool Midden-Nederland te Utrecht, onder vermelding 'reis Florence'. De opgaven worden behandeld in volgorde van binnenkomst.

VROUWENEMANCIPATIE IN NEDERLAND 1930 - 1940

In 1990 gaat één van de onderwerpen van het Centraal Schriftelijk Eindexamen (CSE) over 'Van Vrouwenkiesrecht tot hedendaags feminisme (1919-1970)'.

'Uit de schaduw van de mannen' is compleet lesmateriaal, bestemd voor leerlingen uit de hoogste klassen van Mavo en Havo/Vwo. Het past in de voorbereiding op het CSE (met name voor de periode 1930-1940).

UIT DE
SCHADUW
VAN DE
MANNEN

Het complete pakket bestaat uit:

- informatieboekje voor leerlingen (30 exemplaren);
- videoprogramma (2x38 minuten);
- kopieerbaar materiaal, gedifferentieerd naar Mavo en Havo/Vwo niveau;
- docentenhandleiding.

Ik bestel hierbij

..... x het complete pakket à f 71,50

..... x het pakket zonder video à f 45,00

..... x set(s) van 10 extra informatieboekjes à f 6,95

- ☐ VHS-band
☐ VCC-band
☐ Betamax-band.

Als u niets aankruist sturen wij een VHS-band.

Naam besteller:

School:

Adres:

Plaats:

Dit materiaal is ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken & Werkgelegenheid/Directie Coördinatie Emancipatiebeleid en de Rijksvoorlichtingsdienst.

Telefonisch bestellen is ook mogelijk: 02154-18881.

Prijzen zijn inclusief BTW en verzendkosten.

THEORETISCHE GESCHIEDENIS

HISTORIOGRAPHY AND THEORY

Sedert Jan Romein de theoretische geschiedenis in Nederland introduceerde en vervolgens onderbracht in het Instituut voor Theoretische Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam, is dit specialisme ook internationaal steeds meer in de belangstelling komen te staan.

De theoretische geschiedenis, zoals die wordt voorgestaan door de redactie van het in 1974 opgerichte tijdschrift *THEORETISCHE GESCHIEDENIS*, heeft een duidelijk empirisch karakter. De redactie is van mening dat de waarde van de theoretische geschiedenis vooral wordt bepaald door de mate waarin haar resultaten, direct of indirect, ter ondersteuning kunnen dienen van het praktisch onderzoek.

Het tijdschrift bevat, naast *artikelen* en *boekbesprekingen*, een uitvoerige *bibliografie*, ook van tijdschriftartikelen, op de volgende gebieden:

- theorie, methodologie en filosofie der geschiedenis
- geschiedenis van de historiografie
- ideeëngeschiedenis

Daarnaast wordt aandacht besteed aan de geschied-theoretisch aspecten van aanverwante vakken, zoals met name: recht, politieke theorie, sociologie, antropologie, filosofie.

Tenminste éénmaal per jaar wordt er een *themanummer* uitgebracht:

Nederlandse Historiografie (1982)

350 jaar geschiedbeoefening in Amsterdam (1983)

Historiografie en cultuurgeschiedenis van Nederland (1984)

Historiografie en geschiedfilosofie in Noord- en Zuid-Amerika (1985)

Cultuurgeschiedenis in veranderend perspectief (1986)

Oudheid en Historiografie (1986)

Historiography in Spain (1988)

Historiografie van de Middeleeuwen (1989)

THEORETISCHE GESCHIEDENIS Jaargang 16 (1989)
abonnement f47.50 Studenten f27.50
Postbanknummer 5041973 t.n.v.
Stichting Theoretische Geschiedenis
Spuistraat 134, 1012 VB Amsterdam
ISSN 0167-8310

Met de VGN naar Egypte

TIENDAAGSE STUDIEREIS NAAR EGYPTE IN DE KROKUSVAKANTIE VAN 1990 (VRIJDAG 23 FEBRUARI T/M ZONDAG 4 MAART 1990)

De afgelopen twee jaar heeft de vice-voorzitter van de VGN namens de Interscholaire Vaksectie Geschiedenis en Staatsinrichting (IVS-GS/SI) van de vereniging Ons Middelbaar Onderwijs (OMO) vier tien/achtdaagse studiereizen naar Egypte georganiseerd. Bij zijn aantreden als vice-voorzitter heeft hij de toezegging gedaan ook voor de VGN een tiendaagse studiereis naar Egypte te willen organiseren. Welnu, het is zover.

• Reissom en wat deze omvat

De reissom bedraagt f 2075,-, is dit jaar nog fiscaal aftrekbaar en omvat:

- retourvlucht Amsterdam-Cairo;
- (vertrek op 23/2 om 16.00 u. en op 4/3 om 10.30 u.)
- vlucht Cairo-Aswan;
- vlucht Luxor-Cairo;
- vervoer per airconditioned bus van Aswan naar Luxor;
- verblijf op basis van halfpension in vier-sterren hotels;
- (alle hotels zijn voorzien van airconditioning, zwembad, bar en restaurant en de kamers van bad/douche, telefoon, radio en ktv)
- transfers van en naar de luchthavens in Egypte;
- alle excursies zoals beschreven in het programma en met assistentie van kwalitatief zeer goede Engelstalige Egyptische gidsen;
- diensten van een Engels/Arabisch sprekende agent van onze touroperator tijdens de gehele reis;
- een voorlichtingsavond.

• Inschrijving en betaling

De inschrijving sluit op 1 juli. Daar wij meer gegadigden verwachten dan er beschikbare plaatsen (50) zijn, worden de inschrijvingen behandeld in volgorde van aanmelding.

U kunt zich per briefkaart of telefonisch aanmelden met opgave van naam, adres, postcode en woonplaats plus die van een eventueel meereizende partner bij:

Dhr. N.J. Stam
Kortenaerstraat 5
5102 BV Dongen
Tel. 01623-20856

Na uw inschrijving wordt u het complete programma toegezonden.

Een aanbetaling van f 500,- p.p. dient binnen 14 dagen na uw aanmelding in ons bezit te zijn.

Dit bedrag dient u over te maken op:

AMRO-Bank Dongen, bankrekeningnummer 49.21.29.657; Postbankrekening AMRO-bank: 1091055, ten name van N.J. Stam, o.v.v. VGN-Egypte.

LET OP: Wie het eerst komt, het eerst maalt!!!

• Programma

vr. 23/2 *Amsterdam-Cairo*
Vlucht Amsterdam-Cairo

za 24/2 *Cairo*

Bezoek aan:

- El Moallaqah ('De hangende kerk');
- Mohammed Ali Moskee;
- Citadel;
- Sultan Hassan Moskee;
- Khan El Khalili-bazar.

zo. 25/2 *Cairo-Memphis-Sakkara-Gizeh-Cairo*

Bezoek aan:

- Memphis (oude hoofdstad);
- Sakkara
 - pyramides van Djoser en Oenas
 - Serapeum
 - mastaba van Merouka
 - graf van Ti
- Gizeh
 - pyramiden van Cheops, Chefren en Mykerinos
 - sfinx

ma. 26/2 *Cairo-Aswan*

Vlucht Cairo-Aswan

Fellucatocht op de Nijl

Bezoek aan:

- Mausoleum Aga Khan
- Lord Kitchenerisland
- Elefantine Island met Nijlmeten en Chnoem- tempel

di. 27/2 *Aswan*

Facultatief: Excursie Abu Simbel

Bezoek aan:

- onvoltooide obelisk
- Aswandam en Nassermeer
- Philaetempels

wo. 28/2 *Aswan-Kom Ombo-Edfu-Esna-Luxor*

Bezoek aan:

- Kom Ombo-dubbeltempel
- Edfu: Horustempel
- Esna: Chnoemtempel

do 1/3 *Luxor-Thebe*

Bezoek aan:

- Vallei der Koningen
- Vallei der Koninginnen
- Vallei der Edelen (?)
- Daltempel Hatsjepsot
- Memnonkolossen

Facultatief: Klank/lichtspel Karnak.

vr. 2/3 *Luxor-Karnak-Cairo*

Bezoek aan:

- Tempel van Karnak
 - Tempel van Luxor
- Vlucht Luxor-Cairo

za. 3/3 *Cairo*

Ter vrije besteding

zo. 4/3 *Cairo-Amsterdam*

Vlucht Cairo-Amsterdam

Lijst van commissies en afdelingssecretarissen

• Commissie PA-BO

C.G. van der Kooij, *voorzitter*, De Hulst 53, 9301 PC Roden. Tel. 05908-18947.

F. Kolen, *secretaris en penningmeester*, Van Renesseborch 69, 3341 RC Hendrik Ido Ambacht. Tel. 01858-12913.

A. van Zeyl, Frankenthaler 19, 2291 JA Wateringen. Tel. 01742-3809.

Th. Beker, Singelstraat 28, 4331 SV Middelburg. Tel. 01180-27981.

• Commissie Havo/Vwo

P. Wester, *voorzitter*, Denekamperstraat 28, 7588 PW Beuningen. Tel. 05415-2061.

J. van Ginkel, *secretaris*, Schoonenburg 116, 6714 GE Ede. Tel. 08380-35543.

Mw. A. Biezen-Hurkmans, Genderweg 1, 5521 NX Eersel. Tel. 04970-13578.

L. Dalhuisen, Postbus 5, 2361 BV Warmond. Tel. 01711-10810.

J. Krol, Vredestraat 10, 6511 OG Nijmegen. Tel. 080-221615.

• Didactiviteitencommissie

Mw. H.A.M. Mulkens-Harmeljer, *voorzitter*, Hoofdweg 116, 9484 TB Oudemolen. Tel. 05923-424.

A. Schulp, *secretaris*, Amstelkade 171¹¹, 1078 AZ Amsterdam. Tel. 020-6629386.

Mw. I. Rutgers, Lokeren 105, 5235 DC 's-Hertogenbosch. Tel. 073-417822.

H. van Duijsen, Jekerstraat 53¹¹¹, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-733494.

H. Kummerer, Jan van Eyckgracht 79, 5643 TD Eindhoven. Tel. 040-118590.

J.G. Raven, Kinkoarn 8, 9051 MJ Stiens. Tel. 05109-4050.

R. Verstaen, Kloosterwal 4, 6118 BL Nieuwstadt. Tel. 04498-54172.

• Commissie Volwasseneneducatie

M. Otten, *voorzitter*, Postbus 6067, 7401 JB Deventer. Tel. 05700-30825.

Mw. J. van Broekhoven-van Bekkum, *secretaris/penningmeester*, Malvense erven 102, 5672 HN Nuenen.

Mw. M.L. Teunissen, Postbus 31, 9989 ZG Warfhum. Tel. 05950-3082.

Mw. B. Beenackers-Heeren, Adm. Helfrichstraat 10, 9801 FM Zuidhorn. Tel. 05940-3365.

Mw. M. Vencken-Martens, Haarenseweg 4a, 5061 VL Oisterwijk. Tel. 04242-84297.

H. Lambooi, Nes 2a, 1741 JZ Schagen. Tel. 02240-14347.

• Commissie Basisvorming

Henry Ketelaars, *voorzitter*, Fluitersdreef 27, 6871 LR Renkum.

Paulien Becker, Melis Stokelaan 1580, 2541 ET 's-Gravenhage.

Ronald Donk, Wijnmanlaan 32, 8014 KA Zwolle.

Frank Govers, Elzenstraat 12, 5402 LR Uden.

Kees Torremans, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen aan den Rijn.

Gerard Twickler, Debussylaan 9, 4941 WD Raamsdonksveer.

• Onderwijsadviescommissie

J. Schopman, *voorzitter*, Jozef Israëlsstraat 58, 6521 MZ Nijmegen. Tel. 080-224769.

W. van Waardhuizen, *secretaris*, Poortersveld 309, 7327 AK Apeldoorn. Tel. 055-339557.

W. Bouwman, Kloosterstraat 47, 5708 GM Helmond. Tel. 04920-34709.

Mw. H. Budé-Janssens, Patrijslaan 12A, 2261 ED Leeidschendam. Tel. 070-277923.

Chr. Nigten, Acaciastraat 85, 2565 JV 's-Gravenhage. Tel. 070-638278.

L. van Vliet, Van Diemenstraat 113, 7535 AL IJnschede. Tel. 053-306801.

• Commissie 12-16 jarigen

H. Ketelaars, *voorzitter*, Fluitersdreef 27, 6871 LR Renkum. Tel. 08373-15958.

G. Twickler, *secretaris*, Debussylaan 9, 4941 WD Raamsdonksveer. Tel. 01621-14191.

Mw. P. Becker, Segbroeklaan 424c, 2565 EL Den Haag. Tel. 070-608635.

R. Donk, Wijnmanlaan 32, 8014 KA Zwolle. Tel. 038-652523.

F. Govers, Elzenstraat 12, 5402 LR Uden. Tel. 04132-64117.

C. Torremans, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen aan den Rijn. Tel. 01720-44061.

• Afdelingssecretarissen

Alkmaar. H. de Roest, Kievitstraat 5, 1602 PM Enkhuizen. Tel. 02280-15550.

Amsterdam. H. van Duijsen, Jekerstraat 53¹¹¹, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-733494.

Arnhem. J. Sillekens, Patrijsstraat 42, 6542 TM Nijmegen. Tel. 080-778680.

Den Bosch. F.M. Elkerbout, Van Leeuwenhoeklaan 35, 5252 CA Vlijmen. Tel. 04108-6795.

Breda. A. Schillemans, Kennedylaan 45, 5051 XF Goirle. Tel. 013-341252.

Eindhoven vacant.

Goes. A.P. van Vugt, Westerzicht 273, 4385 AH Vlissingen. Tel. 01184-71109.

Groningen vacant.

Den Haag. Mw. J.M.H.J. Kuipers, Pomonaplein 54, 2564 XS Den Haag. Tel. 070-252922.

Haarlem. G.G. Callenbach, Kempen 12, 2036 EL Haarlem. Tel. 023-330006.

Heerlen. J.A. Klomp, Pannesheiderstraat 80, 6462 EF Kerkrade. Tel. 0454-56199.

Hengelo. P. Wester, Denekamperstraat 28, 7588 PW Beuningen (Ov.). Tel. 05415-2061.

Leeuwarden. H.G. Wolthoff, Nynke v. Hichtumwei 66, 8915 JJ Leeuwarden. Tel. 058-121982.

Maastricht. L.J.C.H. Jacobs, Bergweg 20, 6212 CX Maastricht. Tel. 043-250935.

Rotterdam. P. Baardse, Scheepmakerskade 139, 3011 VX Rotterdam. Tel. 010-145835.

Utrecht. P. van Hees, Prof. Ritzema Boslaan 95, 3571 CP Utrecht. Tel. 030-733562.

Venlo vacant.

Zutphen. J.B.M. ter Beek, Leeuweriklaan 4, 7203 JE Zutphen. Tel. 05750-18339.

Zwolle vacant.

• Commissie COMIGO

Mw. M. Bitter, *voorzitter*, Landwevingstraat 101, 6133 AG Sittard. Tel. 04490-26789.

B. Munsters, *secretaris*, Keizer Karelstraat 9, 6137 HD Sittard. Tel. 04490-27365.

T. Sliphorst, Berg 78, 5508 AX Veldhoven. Tel. 040-545259.

J. Snijders, Churchillaan 13, 5571 AR Bergeyk. Tel. 04975-2972.

• Commissie Vrouwengeschiedenis

Maria Grever, *voorzitter*, Pater Brugmanstraat 19, 6522 EG Nijmegen. Tel. 080-232754.

Ellen Marrenga, *secretaris*, Lange Leidsedwarsstraat 212, 1017 NR Amsterdam. Tel. 020-277126.

Renée Schreuder, *penningmeester*, Vaartsestraat 214, 3511 TG Utrecht. Tel. 030-318162.

Karin Loggen, Linnaeuslaan 47, 3571 TT Utrecht. Tel. 030-730320.

Anja van Oostrom, Korte Prinsengracht 4¹¹, 1013 GS Amsterdam. Tel. 020-236316.

Carla Wijers, Everard Meijsterlaan 38, 3533 CN Utrecht. Tel. 030-946708.

Bregje Pel, Breedstraat 123, 1601 KC Enkhuizen. Tel. 02280-18538.

Hans Kummerer, Jan van Eyckgracht 79, 5643 TD Eindhoven. Tel. 040-118590.

• Redactie Kleio

A.C.M. Peek, *voorzitter*, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437-1902.

C.W. Torremans, *secretaris*, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen aan den Rijn. Tel. 01720-44061.

C.M.J. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-83576.

Mw. J. van der Leeuw-Roord, Wattstraat 20, 2561 XN Den Haag. Tel. 070-638805.

B. Engbers, Klaverstraat 12, 3572 VD Utrecht. Tel. 030-713329.

D. Verkuil, Oudwijkerdwarsstraat 84, 3581 LG Utrecht. Tel. 030-523840.

H. Termeer, Jekerstraat 19, 6542 KZ Nijmegen. Tel. 080-772179.

J.A. de Ruiters, Vriezenveenseweg 54, 7602 AJ Almelo.

• VGN-vertegenwoordigers in de Onderwijscommissie NHG/VGN

Mw. C.E.M. Veldhuis-Meester, Fmdaborg 14, 9751 SJ Haren. Tel. 050-346212.

J.C.M. Greep, Van Zuylen van Nijveltstraat 64, 2242 AR Wassenaar. Tel. 01751-16387.

E. Boerhout, Androsdreef 14, 3562 XA Utrecht. Tel. 030-617769.